Æппæт бæстæты пролетартæ, баиу ут!

РÆСТДЗИНАД

СЦКП-йы Цæгат Ирыстоны обкомы, Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы æмæ Министрты Советы органæн
Орган Северо-Осетинского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Северо-Осетинской АССР

Газет цæуын райдыдта 1923 азы 14 мартъийы

1990
АПРЕЛЬ — ХУЫМГÆНÆНЫ МÆЙ
26
ЦЫППÆРÆМ
№ 81 (17763)

Аргъ 3 кап.

ИНФОРМАЦИОН ХЪУСЫНГÆНИНАГ

ЦÆГАТ ИРЫСТОНЫ АССР-йы ДЫУУАДÆСÆМ РАВЗÆРСТ СÆЙРАГ СОВЕТЫ ДЫККАГ СЕССИ

1990 азы 25 апрелы горæт Орджоникидзейы Советты Хæдзары æмбырдтæ аразæн залы йæ куыст дарддæр кодта Цæгат Ирыстоны АССР-йы дыууадæсæм равзæрст Сæйраг Советы дыккаг сесси.

Æмбырды сæрдарыуæг кодта Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы Сæрдар депутат **Галазты Æ. Х.**

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы Мандатон къамисы сæрдар депутат **Цъæхилты Хъ. Н.** докладмæ байхъусгæйæ, Сæйраг Совет сфидар кодта, 1990 азы 22 апрелы дыккаг хатт æвзæрстыты æвзæрст чи æрцыд, Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы уыцы адæмон депутатты бартæ.

Сессийы æртыккаг æмбырды боны фæткмæ хаст æрцыдысты ахæм фарстатæ:

1. «Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советы тыххæй» Цæгат Ирыстоны АССР-йы Закъонмæ ивддзинæдтæ бахæссыны тыххæй.

2. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Совет саразыны тыххæй.

3. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Тæрхондон равзарыны тыххæй.

4. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Паддзахадон арбитражы Сæйраг паддзахадон арбитры тыххæй.

5. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Паддзахадон арбитражы тыххæй.

6. УСФСР-йы районты адæмон тæрхондæтты адæмон тæрхонгæнджытæ Цæгат Ирыстоны АССР-йы равзарыны тыххæй

7. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Конституцимæ (Бындурон Закъонмæ) ивддзинæдтæ æмæ бафтауынæгтæ бахæссыны фæдыл къамис саразыны тыххæй.

8. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы Рæстæгмæйы регламенты тыххæй.

9. Сусæгæй хъæлæс кæныны фæткы æмæ йын йæ бæрæггæнæнтæ Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы сессийы сбæлвырд кæныны тыххæй.

10. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Совет æмæ йæ органтæ кæй сфидар кæной. Цæгат Ирыстоны АССР-йы уыцы Закъонтæ æмæ æндæр акттæ ныммыхуыр кæныны æмæ сæ сæ тыхы бацæуын кæныны фæткы тыххæй Цæгат Ирыстоны АССР-йы Закъоны тыххæй.

11. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы хицæн комитеттæм æмæ иудадзыгон къамистæм ивддзинæдтæ бахæссыны тыххæй.

12. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы комитетты æмæ иудадзыгон къамисты Рæстæгмæйы уагæвæрды тыххæй.

13. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы адæмон депутаттæ Дзуццаты С. Х. æмæ Уырыцхъаты З. М.

14. Горæтмæсты районы Иосары цæрæнбоны къордыл курдиатæ æрвасыны фæдыл къамисы тыххæй.

15. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Тæрхондоимæ ивддзинæдтæ бахæссыны тыххæй Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы Президиумы Уназтæ сфидар кæныны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Цæрæнуæтты-коммуналон хæдзарады министрад æмæ Цæгат Ирыстоны АССР-йы Хъæуы хæдзарады министрад аразт кæй æрцыдысты, уымæ гæсгæ депутатты сфидар кодтой уынаффæ «Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советы тыххæй». Цæгат Ирыстоны АССР-йы Закъонмæ ивддзинæдтæ бахæссыны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны Министрты Совет саразыны тыххæй сессийы боны фæткы фарстайы фæдыл раныхас кодта Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советы сæрдар депутат **Хетæгкаты С. В.** Уый Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советмæ æрвасынмæ бахаста. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советмæ чи хъуамæ ба-

ÆМБЫРД СЦКП-йы ЦК-йы

23—24 апрелы СЦКП-йы ЦК-йы уыдис цæдисон республикæты компартиты ЦК-ты, СЦКП-йы крайкомты, обкомты, къорд горком æмæ райкомы секретарты æмбырд, каст дзы æрцыд ныртæккæйы æууæлты партийы идейон-политикон куысты фарстатæм.

Æмбырд байгом кодта СЦКП-йы ЦК-йы Идеологон хайады сæргълæууæг А. С. Капто. Доклад скодта СЦКП-йы ЦК-йы Политбюройы уæнг. ЦК-йы секретарь В. А. Медведев.

Доклады фæдыл раныхас кодтой Узбекистаны Компартийы ЦК-йы секретарь Д. Х. Хамидов, СЦКП-йы Воронежы обкомы секретарь В. И. Зарубин, СЦКП-йы Хабаровскы крайкомы секретарь Г. Н. Гончарова, СЦКП-йы Челябинскы обкомы секретарь Ю. М. Александрович, ССР Цæдисы бастдзинады министры хæдивæг Е. А. Манякин, Украинæйы Компартийы ЦК-йы секретарь Л. М. Кравчук, СЦКП-йы МГК-йы идеологон хайады сæргълæууæг А. И. Смирнов, СЦКП-йы Ленинграды горкомы секретарь В. А. Ефимов, СЦКП-йы ЦК-йы Дунеон хайады сæргълæууæджы фыццаг хæдивæг Р. П. Федоров, ССР Цæдисы адæмон ахуырады фæдыл Паддзахадон комитеты сæйраг управленийы хицау В. И. Купцов, Литвайы Компартийы (СЦКП) Вильнюсы горкомы секретарь В. Н. Хадунькин, СЦКП-йы ЦК-йы Æхсæнадон наукæты академийы проректор И. И. Антонович, СЦКП-йы ЦК-йы хъуыддæгтæн уынаффæгæнæг Н. Е. Кручина, Гуырдзыстоны Компартийы ЦК-йы секретарь В. Г. Гургенидзе æмæ æндæртæ.

Æмбырды амынд цыдис, советон æхсæнад кæй бахызт йæ рæзты тынг бæрнон къæпхæнмæ. Æххæстгонд цæуын райдыдта, бирæ дæсгай азты дæргъы чи никуы уыдис, экономикон системæйы, паддзахадон хицаудзинады, нациты 'хсæн ахастдзинæдты рацарæзты ахæм программæ. Пæ хъæдмæ гæсгæ ног къæпхæн ралæууыд йæ XXVIII съездмæ цæттæгæнæг партийы архайды дæр. Уыцы къæпхæны сæйраг минуæг у уый, æмæ нырæй фæстæмæ СЦКП-йы архайын хъæудзæн конституцион уагæвæрдты бындурыл, иннæ политикон тыхтæ æмæ æхсæнадон змæлдтытимæ ерысы æууæлты. Æппæт уыдæттæ домынц принципиалон æгъдауæй ног цæстæнгæстæ СЦКП-йы идеологон архайдмæ.

Абон партийыл скодта алцæмæн ногæй аргъ кæныны зын æмæ бирæвæрсыг рæстæг, ногæй каст цæуы бирæ политикон, социалон-экономикон фæзындтытæм, куысты уаг æмæ мадзæлттæм. Æцæгдзинадæй ивы цæстæнгас социализммæ. Фарста бирæ хуызы лæууы афтæ: уа, демократон, адæймагуарзон бындуртыл фæногтонд социализм æви социализм æппындæр ма уа. Фæлæ уынмæ, амынд цыдис æмбырды, фидауæн нæй социалон зæрдæсастдзинадимæ, партийы стратегион фæндадзы, марксистон-ленинон ахуырады бындурты зыгъуыммæ критикæйæн, кæцырдыгæйфæнды куы цæуа, уæддæр.

Фехъусæн ис ахæм ныхæстæ, æмæ, дам, Политбюро æмæ СЦКП-йы ЦК фæнуварс сты, XXVII съезд цы политикон фæндаг бацамыдта, уымæй, быхсынц, партийыл политикæйæ иуварс кæй ахæцыдысты, уымæн, æхсæнадон рæзты уагæвæрд æм нæй. Зын зæгъæн у, ам фылдæр цы ис, уый: цы нæддзинæдтæ цæуы, уыдоны мидис не 'мбарын, æви рапарæзт цæсты бафтауыныл консервативон æмæ мæнг революцион тыхты тынг бæстон ахъуыдыгонд фæнд. Æхсæнады абухтæ политикæци, æргомдзинад æмæ демократи парахат кæнын, цы рацарæзтытæ цæуы, уыдон, ну ныхасæй, цард йæхæдæг æрдомдта XXVII съезды уагæвæрдтæм бæлвырд нæддзинæдтæ бахæссын. Ног æцæгдзинæдтæм гæсгæ партийы стратегион фæндаг арфдæр æмæ бæлвырддæр кодта XIX партконференцийы, СЦКП-йы ЦК-йы пленумты. Идеологи фæногдæр, практикæ сфæлдыстадон уагыл фæхъæздыгдæр кæныны хъуыддæджы ахсджиагдæр бынат æвзынц XXVIII съездмæ СЦКП-йы ЦК-йы Платформæйы æмæ СЦКП-йы Уставы проекттæ. СЦКП-йы ЦК-йы Политбюро, ЦК фидарæй лæууынц уый фарс, цæмæй нъух ма сисæм консервативон хуызы прогрессивон ивддзинæдтыл дæр, нæ социалистон равзæрст фендæрхуызон кæнын дæр ма бауадаæм. Уыцы фарстаты идеологон куысджытæ хъуамæ ахсой принципиалон размæбырсæн бынат, хъæддых нихкъуырд дæттой политикон гадзрахатæй цæуджытæн æмæ ног фæзынæг мæнг революцион раздæхуджытæн, догматиктæ æмæ консерватортæн, сепаратисттæн.

Æмбырды архайджытæ амыдтой, куыд никуы, афтæ ныртæккæ ахсджиаг кæй у рацарæзты æппæт æнæсахъат æхсæнадон тыхты нудзинад, экономикон кризисæй æцæуынæн, бæстæ нырыккон цивилизацигонд социалистон æхсæнад саразыны фæндагмæ ракæнынæн парти æмæ паддзахадон оргæнтæ цы программæ сарæзтой, уый бындурыл. Амынд цыдис, ног æууæлты фидарæй хи уæгъд кæнын кæй хъæуы догматизм æмæ джиппытæй идеологон куысты, аразын æй кæй хъæуы æцæг наукон, раст раиртæсты бындурыл, адæмы сæйрагдæр хъуæгтæ æмæ интерестæ хынцгæйæ. Уымæ гæсгæ æвæрд цæуы къорд мадзалы бакæныны фæндон æхсæнадон хъуыды хуыздæр ахуыр кæнынæн, политикон æмæ æхсæнадон змæлдтытимæ куыст, идеологон институтты æмæ коммунистты политикон ахуырады равæрд хуыздæр кæнынæн. Идеологон куыст хъуамæ тынгдæр арæзт уа рацарæзты хъуыддæгтыл ног размæхойæнтæ бафтауынмæ, æхсæнадон - политикон уавæр банывыл кæнынмæ сæ саразын.

Идеологон куысджыты размæ вазыгджын хæстæ лæууы нациты 'хсæн ахастдзинæдты æвзæр тырнындзинæдтæ тыхджындæр кæныны æууæлты. Уыдоны бон бирæ бакæнын у СЦКП-йы ныртæккæйы национ политикæ æмбарын æмæ æххæст кæныны, адæмты кæрæдзийыл бæттыны æмæ фæногдæргонд федерацийы æмæ ног цæдисон бадзырды бындурыл национ фидыд къухы бафтын кæнынæн.

Æмбырды зынгæ бынат бацахстой СЦКП-йы уæнгты идейон æмæ организацион нудзинады, иннæ политикон æмæ æхсæнадон тыхтæ æмæ змæлдтытимæ æмахастдзинæдты фарстатæ. Амынд цыдис бæстæйы коммунисттæм СЦКП-йы Центрон Комитеты æргом писмо раст æмбарыны æмæ йæ фæдыл зæрдиаг куысты ахадындзинад. Уый хъуамæ мацы хуызы афтæ æмбæрстгонд æрцæуа, æмæ бауромын хъæуы парахат ныхас, фæкъаддæр кæнын хъуыдыты тох, демократи партийы, иуварс ахæцын хъæуы. СЦКП-йы ЦК-йы Платформæйы проекты фæдыл критикон хъуыдытæ чи зæгъы, сæхи хъуыдытæ чи æвæры, ахæмтыл, зæгъгæ. Партион бæрнондзинады мадзæлттæн хауæн ис, хицæнтæгæнæг къордтæй партийы ныхмæ чи тох кæны, æрмæстдæр уыдоны разамонджытæм.

Политикон хицаудзинад æппæтæй дæр йæхимæ уа, уыл къух сисыны æууæлты партийы идеологон куысты ног хуыз хъуамæ æнцайа историон зонындзинадыл, нырыккон теоретикон хъуыды æмæ практикæйыл. Рацарæзт тынг карзæй æрæвæрдта Ленины бынтыл æцæг сфæлдыстадон уагæй ныхъхъуыды кæныны фарста. Ленинон ахуырадыл иузæрдæдзинад бахъахъхъæныны амоны йе сфæлдыстадон хъару йын парахат, ног хатдзæгтæ æмæ уагæвæрдтæй йæ хъæздыгдæр кæнын, бæлвырд уавæрты чи сæвзæрд, уыцы уагæвæрдтæ иудадзыгоныл нымайыныл кæронмæ къух сисын.

Мыхуыры тыххæй Закъон хаст кæй æрцæудæен, уый, бирæ партиондзинады сæвзæрд принципиалон æгъдауæй ног уавæр æвзæрын кæнынц мыхуыримæ СЦКП-йы æмахастдзинæдты. Тынг ахсджиаг систы хи мыхуыræн разамынд фæхуыздæр кæныны фарстатæ, паддзахадон телеуынынад æмæ радиойыл, æхсæнадон организацийы æмæ паддзахадон оргæнтыл партийы хъомысады барадон фарстатæ. Уыцы фарстатæ куыд лыгонд цæудзысты, уымæй тынг аразгæ сты СЦКП-йы политикон ахадындзинад, йæ бынат æхсæнадон хъуыдыйыл тынг карз тохы.

Æмбырды амынд цыдис, партийæн кæй нæй социалон разæнгардзинад фæтыхджындæр кæныны фæдыл хъаст кæныны æфсон. Абон Ленины уагæвæрд «дзыллæты цардæгас сфæлдыстад» дзаг кæны бæлвырд мидисæй. Идеологон куысджыты хæс — адæмы разæнгардзинад демократон адæймагуарзон социализмы арæзтадмæ саразын. Уый у фæногдæргонд Коммунистон партийы ахсджиагдæр нысан.

Ныртæккæйы æууæлты идеологон куысты хуызтæ æмæ мадзæлттыл ныхас дарддæр цыдис СЦКП-йы ЦК-йы хайæдты æмæ секторты. Æмбырды уæвджытæ дидинджытæ сæвæрдтой В. И. Ленины Мавзолейы.

Æмбырдæн кæронбæттæн сарæзта В. А. Медведев. Уый дзуапптытæ радта æмбырды уæвджыты фарстатæн.

Æмбырды архайдтой СЦКП-йы ЦК-йы секретарь Ю. А. Манаенков, СЦКП-йы ЦК-йы Паддзахадон-барадон хайады сæргълæууæг А. С. Павлов, СЦКП-йы ЦК-йы Æхсæнадон-политикон организацитимæ куысты хайады сæргълæууæг В. А. Купцов, СЦКП-йы ЦК-йы æндæр бæрнон куысджытæ.

(СИТА).

Ли Пэн Мæскуыйы

ССР Цæдисы Президент М. С. Горбачев 24 апрелы Кремлы фембæлд КАР-ы Паддзахадон советы премьер Ли Пэнимæ, уый Советон Цæдисы ис хъуыддæджы балцы Советон хицауады хуынджытæ гæсгæ. Ныхас цыдис Советон Цæдисы æмæ Китайы Адæмон Республикæйы ныртæккæйы рæзты фарстатыл.

Цæдисы Министрты Советы Сæрдар Н. И. Рыжковы æмæ Л. Пэны 'хсæн. Дыууæтæ кæрæдзийæн радзырдтой сæ паддзахæдты уавæры. Советон Цæдисы æмæ Китайы царды алы къабазты цы ивддзинæдтæ цæуы, уыдон фæндæгты тыххæй.

Ныхасы архайджытæ сразы сты уыл, æмæ ныртæккæ, дунейы ахсджиаг ивдхицауæдты разамонджыты 'хсæй лæгæй-лæгмæ бастдзинæдтæ, уыдон дæттынц ныртæккæйы ахсджиагдæр, социалистон арæзтады хъæбатырдзинады программæйы, стæй сабыр нысантæн космосон тыгъдадзей спайда кæныны æмæ иртасыны хъуыддæджы æмгуыстады фæдыл фидыды.

ССР Цæдисы фæсарæйнаг хъуыддæгты министр Э. А. Шеварднадзе Дыууæ бæстæйы хицауæдты номæй Н. И. Рыжков æмæ Ли Пэн сæ къухтæ бафыстой ССР Цæдисы æмæ КАР-ы 'хсæн экономикон æмæ наукон-техникон æмгуыстады рæзты даргъæмгъуыдмæйы программæйы, стæй сабыр нысантæн космосон тыгъдадзей спайда кæныны æмæ иртасыны хъуыддæджы æмгуыстады фæдыл фидыды.

ССР Цæдисы фæсарæйнаг хъуыддæгты министр Э. А. Шеварднадзе æмæ КАР-ы Паддзахадон советы премьер Ли Пэн сæ къухтæ бафыстой ССР Цæдисы æмæ КАР-ы 'хсæн æмбырдгæнæг къордтæй министрадты 'хсæн уынаффæ кæныны протоколы. Къухтæ ма æвæрд æрцыдысты къорд æндæр документы.

* * *

КАР-ы Паддзахадон советы премьер бабæрæг кодта В. И. Ленины Мавзолей æмæ сæвæрдта дидинджытæ. Дидинджытæ ма æвæрд æрцыдысты Кремлы кæлы раз Æбæрæг саллаты нигæныл.

* * *

КАР-ы Паддзахадон советы премьер Ли Пэн æмæ йæ фембæлд советон-китайаг хæлардзинады æхсæнады минæвæрттимæ æмæ КАР-ы кусæг советон спецialистимæ.

* * *

9. Сусæгей хъæлæс кæныны фæткы сæйраг Советы сессийы сбæлвырд кæныны тыххæй.

10. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Совет æмæ йæ оргæнтæ кæй сфидар кæной. Цæгат Ирыстоны АССР-йы уыцы Закъонтæ æмæ æндæр актæ ныммыхуыр кæныны фæткы тыххæй Цæгат Ирыстоны АССР-йы Закъоны тыххæй.

11. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы хицæн комитеттæм æмæ иуладзыгон къамистæм ивддзинæдтæ бахæссыны тыххæй.

12. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы комитетты æмæ иуладзыгон къамисты Рæстæгмæйы уагæвæрды тыххæй.

13. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы адæмон депутаттæ Дзуццаты С. Х. æмæ Уырыцхъуаты З. М. бартæ æмгъуыдæй раздæр æрæвæрыны тыххæй.

14. Горæтгæрон районы Ногиры цæрджыты къорды курдиатмæ æркæсыны фæдыл къамисы тыххæй.

15. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Тæрхондонмæ ивддзинæдтæ бахæссыны тыххæй Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы Президиумы Указтæ сфидар кæныны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Цæрæнуæтты-коммуналон хæдзарады министрад æмæ Цæгат Ирыстоны АССР-йы Хъæууон хæдзарады министрад арæзт кæй æрцыдысты, уымæ гæсгæ депутаттæ сфидар кодтой уынаффæ «Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советы тыххæй». Цæгат Ирыстоны АССР-йы Закъонмæ ивддзинæдтæ бахæссыны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны Министрты Совет саразыны тыххæй сессийы боны фæткы фарстайы фæдыл раныхас кодта Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советы сæрдар депутат **Хетæгкаты С. В.** Уый Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советмæ æркæсынмæ бахаста, Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советмæ чи хъуамæ бацæуа, уыцы адæймæгты кандидатурæтæ.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советмæ бавдыст кандидатурæтыл рагагъоммæ ныхас цыд, кæмæн æмбæлы, Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы уыцы комитеттæ æмæ къамисты æмæ фæндон хаст æрцыд се сфидар кæныны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Совет сфидар кодта уынаффæ Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Совет саразыны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Тæрхондоны сæрдар **Бæдтиаты А. А.** фæндонмæ гæсгæ сесси равзæрста Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Тæрхондон æмæ сфидар кодта Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Тæрхондоны президиум.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Совет Цæгат Ирыстоны АССР-йы Паддзахадон арбитражы Сæйраг паддзахадон арбитрæй снысан кодта Дреты М. А.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Паддзахадон арбитражы Сæйраг паддзахадон арбитр **Дреты М. А.** фæндонмæ гæсгæ сесси сфидар кодта Цæгат Ирыстоны АССР-йы Паддзахадон арбитражы паддзахадон арбитрты.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы юстицийы министр **Джыккайты Г. А.** фæндонмæ гæсгæ сесси равзæрста УСФСР-йы районты адæмон тæрхондæтты адæмон тæрхонгæнджыты Цæгат Ирыстоны АССР-йы.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советмæ бавдыст кандидатурæтыл рагагъоммæ ныхас цыд, кæмæн æмбæлы, Цæгат Ирыстоны АССР-йы уыцы комитетты æмæ къамисты æмæ фæндон хаст æрцыд сæ равзарыны кæнæ сæ сфидар кæныны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы Сæрдары фыццаг хæдивæг депутат **Бирæгъты Ю. Г.** фæндонмæ гæсгæ арæзт æрцыд къамис Цæгат Ирыстоны АССР-йы Конституцимæ (Бындурон Закъонмæ) ивддзинæдтæ æмæ бафтауинæгтæ бахæссыны Закъоны проект бацæттæ кæныны фæдыл къамис саразыны тыххæй, фидаргонд æрцыдысты Цæгат Ирыстоны АССР-йы Закъон, Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Совет æмæ йæ оргæнтæ кæй сфидар кæной, Цæгат Ирыстоны АССР-йы уыцы Закъонтæ æмæ æндæр актæ ныммыхуыр кæныны æмæ сæ сæ тыхы бацæуын кæныны фæткы тыххæй, уынаффæтæ Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы æмбырды Рæстæгмæйы регламенты тыххæй, сусæгей хъæлæс кæныны фæткы æмæ йын йæ бæрæггæнæнтæ Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы сбæлвырд кæныны тыххæй.

«Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы адæмон депутатты æвзæрстыты тыххæй» Цæгат Ирыстоны АССР-йы Закъоны 12-æм статьяйы бындурыл, депутат Дзуццаты С. Х. Цæгат Ирыстоны АССР-йы Министрты Советы хъуыддæгтæ аразæгæй æмæ депутат Уырыцхъуаты З. М. Цæгат Ирыстоны АССР-йы хъæууон хæдзарады министрæй фидаргонд кæй æрцыдысты, уымæ гæсгæ уынаффæ хаст æрцыд сæ депутатон бартæ сын æмгъуыдæй раздæр æрæвæрыны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Совет сарæзта депутатон къамистæ Сæйраг Советы сессимæ республикæйы адвокатты коллегийы президиумы сæрдар Чеджемты Т. Б. æмæ Горæтгæрон районы Ногиры цæрджыты къорды курдиаттæм æркæсыны тыххæй.

Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Совет цы уынаффæ рахаста, уымæй сфидар кодта, сессийæ сессийы æхсæн фидаргонд чи æрцыд, Цæгат Ирыстоны АССР-йы Сæйраг Советы Президиумы уыцы Указтæ.

Уыл Цæгат Ирыстоны АССР-йы дыууадæсæм равзæрст Сæйраг Советы дыккаг сессийы куыст ахицæн.

...дон комитеты сæйраг управленийы хицау В. И. Купцов, Литвайы Компартийы (СЦКП) Вильнюсы горкомы секретарь В. Н. Хадунькин, СЦКП-йы ЦК-йы Æхсæнадон наукæты академийы проректор И. И. Антонович, СЦКП-йы ЦК-йы хъуыддæгтæн уынаффæгæнæг Н. Е. Кручина, Гуырдзыстоны Компартийы ЦК-йы секретарь В. Г. Гургенидзе æмæ æндæрте.

...фидауæн нæй социалон зæрдæсастдзинадмæ, партийы стратегион фæндадзы, марксистон-ленинон аууырады бындурты зыгъуыммæ критикæйæн, нæцырдыгæйфæнды куы цæуа, уæддæр.

Фехъусæн ис ахæм ныхæстæ, æмæ, дам, Политбюро æмæ СЦКП-йы ЦК фæнуварс сты, XXVII съезд цы политикон фæндаг бацамыдта, уымæй, быхсынц, партийы политикæйæ...

...хъæддых ныхъуырд дæттой политикон гадарахатæй цæуджытæн æмæ ног фæзынæг мæнг революцион раздæхуджытæн, догматиктæ æмæ консерватортæн, сепаратисттæн.

Æмбырды архайджытæ амыдтой, куыд никуы, афтæ ныртæккæ ахсджиаг кæй у Рæпарæзты æппæт æнæсахъат æхсæнадон тыхты иудзинад, экономикон кризисæй...

...сæн бынат, ...

...дæргоид федерацийы ...æмæ ног цæдисон бадзырды бындурыл национ фидыд къухы бафтын кæнынæн.

Æмбырды зынгæ бынат бацахстой СЦКП-йы уæнгты идейон æмæ организацион иудзинады, иннæ политикон æмæ æхсæнадон тыхтæ æмæ эмæлдтытимæ æмахастдзинæдты фарстатæ. Амыдц цыдис бæстæйы коммунистæм СЦКП-йы Центрон Комитеты æргом висмо раст æмбаныхас.

...майыныл кæронмæ къух сисын.

Мыхуыры тыххæй Закъон хаст кæй æрцæудзæн, уый, бирæ партиондзинады сæвзæрд принципиалон æгъдауæй ног уавæр æвзарын кæныныц мыхуыримæ СЦКП-йы æмахастдзинæдты. Тынг ахсджиаг систы хи мыхуыраи разамынд фæхуыздæр кæныны фарстатæ, паддзахадон тæнгуынимæ æмæ...

...(СЦТА).

Ли Пэн Мæскуыйы

ССР Цæдисы Президент М. С. Горбачев 24 апрелы Кремлы фембæлд КАР-ы Паддзахадон советы премьер Ли Пэнимæ, уый Советон Цæдисы ис хъуыддæджы балцы Советон хицауады хуындмæ гæсгæ. Ныхас цыдис Советон Цæдисы æмæ Китайы Адæмон Республикæйы ныртæккæйы рæзты фарстатыл.

* * *

Уыцы бон ма Кремлы дарддæр ныхас цыдис ССР Цæдисы Министрты Советы Сæрдар Н. И. Рыжковы æмæ Л. Пэны 'хсæн. Дыуæтæ кæрæдзийæн радзырдтой сæ паддзахæдты уавæры, Советон Цæдисы æмæ Китайы царды алы къабæзты цы ивддзинæдтæ цæуы, уыдон фæндæгты тыххæй.

Ныхасы архайджытæ сразы сты ууыл, æмæ ныртæккæ, дунейы ахсджиаг ивддзинæдтæ куы цæуы, уыцы уавæры уæлдай ахсджиаг сты нæ паддзахæдты æмæ хицауæдты разамонджыты 'хсæн лæгæй-лæгмæ бастдзинæдтæ, уыдон дæттынц ныртæккæйы ахсджиагдæр, социалистон арæзтады ахъаззагдæр фарстаты фæдыл цæстæнгæстæ кæрæдзийы барыны фадат.

Ныхас цыдис хæлар, цæстуарзон, æргом æмæ кæрæдзийы æмбарыны уавæры.

Ныхас фæуыны фæстæ къухтæ æвæрд æрцыд советон-китайаг документты.

Дыууæ бæстæйы хицауæдты номæй Н. И. Рыжков æмæ Ли Пэн сæ къухтæ бафыстой ССР Цæдисы æмæ КАР-ы 'хсæн экономикон æмæ наукон-техникон æмгуыстады рæзты даргъæмгъуыдмæйы программæйы, стæй сабыр нысантæн космосон тыгъдадæй спайда кæныны æмæ иртасыны хъуыддæджы æмгуыстады фæдыл фидыды.

ССР Цæдисы фæсарæйнаг хъуыддæгты министр Э. А. Шеварднадзе æмæ КАР-ы фæсарæйнаг хъуыддæгты министр Цэн Ци чэнь сæ къухтæ бафыстой гæрзифтонг тыхтæ дыууæ бæстæйы дæр фæкъаддæр кæныны æмæ советон-китайаг арæны районы хæстон хъуыддаджы æууæнк ныффидар кæныны тыххæй бадзырды, стæй ССР Цæдисы æмæ КАР-ы мидхъуыддæгты министрадты 'хсæн уынаффæ кæныны протоколы. Къухтæ ма æвæрд æрцыдысты къорд æндæр документты.

* * *

Мæскуыйы Хæлардзинады хæдзары уыдис Ли Пэны фембæлд советон-китайаг хæлардзинады æхсæнады минæвæрттимæ æмæ КАР-ы кусæг советон специалисттимæ.

* * *

КАР-ы Паддзахадон советы премьер бабæрæг кодта В. И. Ленины Мавзолей æмæ сæвæрдта дидинджытæ. Дидинджытæ ма æвæрд æрцыдысты Кремлы къулы раз Æбæрæг салдаты ингæныл.

(СЦТА).

ЗÆХХЫЛ ЦЫ СТЫРДÆР ТОХ ÆРЦЫД...

Ныхас Фыдыбæстæйы Стыр хæсты архайджытимæ

Уыдон ныхасмæ æрбацыдысты сæ хæстон хæрзиуджытимæ, бирæтæ — æфсæд дон дарæсы. Иууылдæр сты Фыдыбæстæйы Стыр хæсты архайджытæ, ацыдысты лæгæвзарæн тохы гуыргъахъхъ фæндæгтыл, карды комыл цæуæгау фæцыдысты, зæххыл цы стырдæр æмæ æвирхъаудæр хæст уыд, уымæн йæ райдайæнæй йæ кæронмæ.

Уыдон ныр æрхастой æнæмæлгæ Уæлахиз. Абон сæ ныхас уымæн зынаргъдæр, уымæн ахадгæдæр у, æмæ уыдысты уыцы судзгæ рæстæджыты цардæгас æвдисæнтæ, йæ хъæбатыр архайджытæ.

Ныхас байгом кодта хæсты, фæллойы æмæ Гæрзифтонг Тыхты ветераны Ордоникидзейы горæты советы сæрдар отставкæйы булкъон Дзопойты Юрий.

— Зынаргъ æмбæлттæ! 45 азы размæ банцадысты æвирхъау хæсты фæстаг гæрæхтæ, — загъта уый. — Банцад советон адæмы тæккæ дæргъвæтиндæр хæст нæ Райгуырæн бæстæйы сæрибардзинад æмæ хæдбардзинады сæраппонд. 1418 боны ахаста уыцы хæст, æгæр зынтæй, æгæр бирæ бонтæ цыдыстæм Уæлахизмæ. Уæлдай зынаргъдæр нын уымæн у ацы бæрæгбон. Зынаргъ алы совет адæймагæн дæр, алы советон бинонтæн дæр. Уымæн æмæ нæ бæстæйы ахæм бинонтæ, æвæццæгæн, нæ разындзæн, йæ хæстæг, йæ хион, йæ бинойнаг хæсты быдыры кæмæн нæ баззад. Зынаргъ нын рауад уыцы ардхæрæны Уæлахиз, йæ сæраппонд Фыдыбæстæйы Стыр хæсты быдыры сæ цард радтой 20 милуан советон адæймаджы.

Цæгат Ирыстон чысыл автономон республикæ у, фæлæ баххаста йæ ахадгæ хай немыцаг-фашистон лæбурджыты ныддæрæн кæныны хъуыддагмæ. 1941 аз. Республикæйæ фронтмæ ацыд 85 мин адæймаджы, алы фæндзæм дæр. Ирыстоны 60 мин лæппу æмæ чызгæн лæвæрд æрцыдысты ордентæ æмæ майдантæ, республикæ схъомыл кодта Советон Цæдисы 65 Хъæбатыры, ис нæмдæгай инæлæрттæ, Намысы ордены æххæст кавалертæ сты 9 адæймаджы, Фæмард 45 мин адæймаджы.

(Кæрон 2 фарсыл).

КЪАМЫ: ныхасы архайджытæ.

Къам систа КЪÆБЫСТЫ Х.

ЗÆХХЫЛ ЦЫ СТЫРДÆР ТОХ ÆРЦЫД...

(Кæрон. Райдайæн 1 фарсыл).

Мах стыр хæсджын стæм, æвирхъау хæсты уæзау уагъ чи ахаста, абоны æрдхæрæны Уæлахиз нын чи æрхаста, уыдоны размæ æмæ сæ хъуамæ ма рох кæнæм. Хъуамæ нудадзыг нæ зæрдыл дарæм: «ничи ферох, ницы ферох». Уыл хъуамæ ахуыр кæнæм нæ фæсивæды дæр.

Хæсты тæккæ уæззаудæр аз уыд 1941 аз. Ныгуылæны нуæй-ну фыскджытæ æмæ журналисттæ куыд нымайыщ, афтæмæй хæсты фыццаг аз не 'фсæдтæ нудадзыг уыдысты састы бынаты. Историон рæстдзинад куыд зæгъы, афтæмæй та уым рæстдзинадæй ницы ис.

Цæй байхъусæм, 1941 азы хæст куыд райдыдта æмæ, куыд цыд, уый чи федта, ахæм адæймагмæ. **Хæст куы нынæрыд, уыцы тызмæг райсом Бессарабийы службæ кодта 9-æм Хъырымаг кавдивизийы политкусæг Никитæ Игнаты фырт Глушко. Ракурдтам дзы, хæсты куыд бацыд, уый тыххæй радзурын.**

Н. И. Глушко:

— Æз службæ кодтон 9-æм Хъырымаг кавдивизийы. Уыдыстæм Бессарабийы цæугæдон Пруты былгæрон, Румын æмæ Советон Цæдисы арæныл. Уыцы рæстæг арæныл сæвзæрд карз уавæр, мах зыдтам, арæныл цытæ цæуы, уыдон, алы бон дæр арæнырдæм цыдысты ног æмæ ног немыцаг-румынаг æфсæдтæ. Суанг ма нæм æрбахæццæ кодтой румынаг гвардион дивизи, цалдæр венгриаг дивизийы.

Зæгъын нæ фæнды ну ахсджиаг хъуыддаджы тыххæй. Хæсты райдайæнмæ ма мæй куы баззад, уæд дæр-ну румынаг æмæ немыцаг хæдтæхджытæ æрбатахтысты нæ зæххы сæрты. Цыдысты старæг, бирæ румынаг-ту-ну æрбахызтысты арæныл. Мах-иу сæ баурæдтам æмæ-ну сæ фæстæмæ арвыстам. 21 июны арæныл æрбахызт иу немыцаг æфсæддон æмæ ныл куыд бамбарын кодта, афтæмæй райсомы цыппар сахаты райдайдæн немыцæгты нывбырст. Арæнхъахъхъæнæт застæвтæ бирæ адæмы мæ уæд æмæ гитлероны къухы бафтыд цыппар сахаты тыл Пруты сæрты æрбахизын, арæныл æрбахызт иу батальоны бæрц.

Æрбахæццæ инæлар Белов æмæ бардзырд радта, цæмæй знаг æппæрст æрцæуа фæстæмæ. Фондз сахаты уый нæ къухы бафтыд — немыцаг-румынаг æфсæдтæ фæстæмæ æппæрст æрцыдысты.

Нæ тæхæт ныл куыд фехъусын кодта, афтæмæй Фильчеуы рдæм 30 километры дæрдæгдæр цæуынц танктæ. Фынæй кодтой

сидт. Знаджы æрхъулайы бахаугæйæ, уыдон уæддæр сæхи нунæг не 'нкъардтой.

Ленинград бахъахъхъæны тыххæй æнæмæнг хъарутæ бану кæнын кæй хъуыд, зымæгон уавæрты æрдæгсакъадахы базæтæ хъахъхъæнын æмæ сæ алцæмæй ифтонг кæнын кæй фæзын, уымæ гæсгæ Уæлдæр Сæйрагкомандæгæнæджы Ставкæ уынаффæ рахаста Ханкойы гарнизон уырдыгæй ракæны тыххæй.

Пъланмæ гæсгæ æфсæдтæ уырдыгæй конд цыдысты 1941 азы 26 октябрæй 2 декабрмæ æхсæвыгæтты.

Ханкойы уæвæг советон æфсæдтæ уырдыгæй конд æрцыдысты æмæ сæ бану кодтой Ленинграды фронтимæ. 23 мии æфсæддон æмæ командиры, бирæ хæцæнгæрзтæ æмæ æндæр хæстон техникæ тынг феххуыс кодтой Ленинград хъахъхъæнджытæн.

Мæскуыйы бынмæ хæстыты тыххæй радзырдта Леонид Николайы фырт Сафронов, отставкаæйы дæлбулкъон, 2-æм гвардион топпæйæхсæг дивизийы ветеран.

Л. Н. Сафронов:

— 1941 азы июлы райдайæны Смоленскы цур бацайдагъ сты карз хæстытæ не 'фсæдты æмæ размæбырсæг фашистты 'хсæн.

Нæ Ныгуылæн фронты хъахъхъæнынад сæст не 'рцыд. Ураед æрцыд фашистон æрдонгты размæбырст. Знаджы бахъуыд йæ размæбырст бауромын. Уæлдай карздæр хæстытæ цыдысты горæт Ельняйы цур. Немыцаг танкты къорд Смоленскæй хуссарыдæм бабырста æмæ дзы сæвзæрд Ельняйы къубалæг. Знаг уый нымадта тынг ахсджиаг хъуыддагыл, уымæн æмæ уырдыгæй æнцондæр уыд Мæскуымæ ног ныббырст саразын.

Уæлдæр Сæйраг командæгæнынад уынаффæ рахаста, цæмæй дæрæнгонд æрцыданд знаджы уыцы къорд. Уыцы хæстон хæс сæххæст кæныны хъуыддаджы зæрдиагæй архайдта 127-æм топпæйæхсæг дивизи. Æз уæд уыдтæн уыцы дивизийы политхайады, Æз тынг хорз хъуыды кæныи уæды цæутæ, нæ рох кæныи, уыцы тохты не 'фсæддонтæ цы ахъаззаджы хъæбатырдзинад равдыстой, уый.

Æхсызгон у, смоленскаг сæйраг нымæ адæймагхæстыты минæвæртты хуызæн ирон адæмы хъæбултæ дæр стыр æхсар æмæ лæгдзинад кæй равдыстой, уый. Уыдон сты Тедеты Георгий Ильяйы фырт, Томайты Вячеслав Федыры фырт, Дзугкойты Дмитрий Андрейы фырт, Цогойты Алыксандр Никъалайы фырт.

Ельняйы бынмæ хæстыты 22-æм бон не 'фсæдтæ абырстой размæ. Сæ нысан уыд знаджы кæрдыл æрхъула кæныи æмæ йæ ныддæрæи кæныи. Уыцы хæстыты немыцæй фæмард æмæ фæсте

ныг «Ирыстоны фырттæ Сталинграды хæсты».

Л. Б. Богуславский;

— Сталинграды хæсты архайдта не 'ппæт адæм дæр, уыимæ Цæгат Ирыстоны хъæбулты стыр къорд дæр — æхсæз мин адæймагмæ 'ввахс. Хæцыдысты хъæбатырæй. Хæсты фæстæ Ирыстонмæ сыздæхтысты 900 адæймаджы, иннæтæ сæ цард радтой нæ Райгуыræн бæстæйы сæрвæлтау.

Сталинграды хæсты хъæбатырæй архайдтой не 'ртæ æфсæддон училищейы: 1-æм фистæгæфсæддон, 2-æм фистæгæфсæддон æмæ 3-æм фистæгæфсæддон училищеты курсанттæ. Уыцы æртæ училищейæ арæзт æрцыдысты 62-æм, 64-æм, 65-æм æфсæдты курсантон полкътæ. Нæ курсантты хъæбатырдзинæдты тыххæй хорз ныхæстæ ныффыстой Советон Цæдисы Маршæлтæ Голиков æмæ Крылов. Нæ курсанттæ кæм læууыдысты, уыльты немыцаг фашистты фæндаг уыд æхгæд, — фыстой уыдон.

Сталинграды хæст равдыста не 'фсæдты æфсымæрон хæлардзинад æмæ нудзинад.

Æз уыдтæн Сталинграды доныл æрбахизæнты æфсæддон комиссар. Чызджытæ-фæскомцæдисонтæ 'дæр уыцы хъуыддæгты æвдыстой стыр арæхстдзинад, мах кæм уыдыстæм, уыльты цыдысты мингай машинæтæ, æфсæдты ифтонг кодтой хæринагæй, læвæрдтой сын медицинон æххуыс. Тогызты Хъауырбег уыд сармадзаны командир æмæ, фашистон танкты кæй дæрæн кодта, уый тыххæй йын æфсады командыгæнæг йæхæдæг йæ риуыл бакодта Сырх Тырысайы орден, уый фæстæ Курскы хæстыты йæ хъæбатырдзинады тыххæй райста Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Сталинграды хæстыты фæстæ фашисттæ сæ къахыл нал слæууыдысты. Сталинград у Фыдыбæстæйы Стыр хæсты бындурон фæзилæн. Уыцы фæзилæны кæронбæттæн ссис Курскы номдзыд хæст. Уым архайдтой советон адæмты 3 мин фыртæй æмæ чызгæй фылдæр. Курскы-Орелы тохты архайдта Советон Цæдисы Хъæбатыр Хъыбыты Алыксандр Никъалайы фырт. Уый цыбырæй радзырдта уыцы хæстыты тыххæй.

Хъыбыты А. Н.:

— Мæскуыйы бынмæ хæстыты уыдтæн фистæг æфсады, Курскы бынмæ тохты та уыдтæн танкист æмæ уымæй тынг сæрыстыр дæн. Фыццаг танкджын æфсад йæхи хъæбатырæй равдыста Фыдыбæстæйы Стыр хæсты. Хæцгæ бахæццæ дæн суанг Берлинмæ.

Берлины нæ экипажы уæнгтæ фæмард сты, æз фæцæф дæн схъиуæццагæй. Полтъы командиры хæдивæг, пырт æнæ цæры Ригайы, æрбаласта мæ медицинæ. Кавказ уæд лæвæрдта нефты 86 проценты, æрдзон газ, марганец. Генштаб æмæ Ставкæ та цы бакодтой? 1942 азы сæрдмæ тыхты равæрд куыд уыд? Кавказмæ хаудта æфсæдты 7 проценты, Мæскуы та уæддæр хъахъхъæдтой 40 проценты.

Генштаб æнхъæл уыдис, уæдæ цæф æрцæудзæн Мæскуыйыл, зæгъгæ. Немыцæгты сæйраг нысан Кавказ уыдис, уый куы базыдтой, суанг уæд дæр йæ бахъахъхъæнын бабар кодтой, æдæппæтæй цалдæр лæмæгъ æфсады нæм уыдис, уыцы Хуссайраг фронтæн.

Немыц сфæнд кодтой Кавказ бацахсын, Цæгат Африкæйы Роммелы корпусимæ бану уæвын, Турк тыххæй хæсты бацæуын кæнын. Зындгонд куыд у, афтæмæй не 'фсæдты хъæбатыр архайды фæрцы сæ пълантæ фæсынк сты.

Мах 319-æм дивизи арæзт æрцыд донаг, кубайнаг, теркаг, хъазахъхъæртæй, 500 æрыгон лæппуйы бæрц дзы уыдис Цæгат Ирыстонæй дæр. Дивизи уыдис бирæнацион, бирæ дзы уыдис туырдзиæгтæ, сомихæгтæ, азербайджайнæгтæ.

Фæдисæй нæ сыстын кодтой æмæ сарæзтой Орджоникидзейы бынмæ. Дивизийæн уыдис хæс — немыцæгты ныббырст 3—4 боны бауромыи. Уыцы хæс дивизи сæххæст кодта.

Мах, цымæ, алцыдæр кæнæм, нæ фæлтæр цытæ бакодта, уыдоны тыххæй фæсивæд æххæстæй зоной, уымæн? Уыдон тынг æвзæр зонынц хъæбатыр нвгъуыд дут. Хæстон-патриотон куыст мах хъуамæ æппæт хуызты дæр фæтыхджын кæнæм.

Бафæсминаг у Æрыдоны районы куыст, уым байгом музей, хуыздæр уынгыл æвæрд æрцыд 319-æм дивизийы ном, сарæзтой ахъаззаджы цыртдзæвæн. Хæсты 100 ветераны бæрцæн лæвæрд æрцыд Æрыдоны æмæ районы хъæуты кадджын гражданиты нæмттæ. Дивизийы ветерантæн ам вæййы фембæлдтытæ. Фæстаг фембæлд уыдис Уæлахизы 45 азы кадæн.

Салдатæй архайдта Кавказыл хæстыты Алексей Михаилы фырт Бучукури А. М.

Бучукури А. М.:

— Æз службæ кодтон дыууæ дивизийы, 319-æм æмæ 376-æмы. Мæн фæнды Лекъты М. Г. иучысыл бараст кæнын. Горæт Орджоникидзейы 400 адæймаджы æмæ хъæууон районтæй 400 адæймаджы æрбацыдысты 319-æм дивизимæ. Фæдæн дзы дыууæ къуырийы, стæй мæ арвыстой Горимæ 276-æм дивизимæ. Ссыдыстæм уырдæм, фæрсынц нæ: уыриссагау ли доны? Æз

хъавæг. Полкъ архайдта Мæздæджы бынмæ, Æрджынарæджы, Æрхоникæйы бынмæ тæккæ уæззаудæр хæстыты. Нæ полчъы артиллеристтæ сæ удыл нæ ауæрстой æмæ знаджы размæ нæ ауагътой.

«Тымбыл стъолы» уæлхъус ныхасы архайæг Реуазты Верæ Алыксандры чызг радзырдта хæсты сылгоймæгты ахадындзинады тыххæй.

Реуазты В. А.:

— Мæныл цыдис 15 азы, ме 'фсымæртæ ацыдысты фронтмæ æмæ æз дæр алыгътæн сæ фæдыл. Змейкæйы нæ бану кодтой. Алкæуыл уыдис, цæм æрбацыд, уыцы уæлæ æмæ къахыдарæс. Ахуыр нæ кодтой хæцæнгарзæй архайыныл, акъоппытæ къахыныл, цатыртæ æвæрыныл.

1943 азы 1 январы мах ныккодтой Мæздæджы бынмæ æмæ бацыдыстæм тохы. Хæст уыдис тынг тызмæг, Орджоникидзейæ дзы уыдис тынг бирæ ирæттæ.

Мæн арвыстой саперон батальонмæ, хъуыдис цæфты ирвæзын кæнын. Хæсты бындурæй рахæссынмæ хъавыдтæн ирон лæг, йæ мыггаг Бутатæй, бабырыдтæн æм. Уый мын афтæ: «Мæ мæт ма кæн, фæлæ 200 метры раздæр хуыссы майор...». Æз æм бабырыдтæн, уый дæр разынд ирон, Дигорайæ, йæ мыггаг Цорионтæй кæнæ Цæлыккатæй. Уый дæр мын загъта, мæ мæт ма кæн, зæгъгæ, фæлæ йæ уæддæр æз плащ-палаткæйыл раластон. Уæд дын мæм дзуры, кæмдæр, дам, хъæр кæны сывæллон, цу æмæ йæ ссар. Æз æй ссардтон. Уый уыдис фондзаздзыд саби, фæцæф æмæ йæ бон цæуын нæ уыд, фæцис миты бын. Лæппуйы ферваэын кæнын къуры бафтыд.

Уый фæстæ ма бирæ зындзинæдтæ бавзарын бахъуыд. Уæззау хæстытæ цыдысты Ставрополье æмæ Кубань суæгъд кæныныл. Мах тырныдтам афтæ кусынмæ, цæмæй медикты æххуысæй ну салдат дæр фыдбылызы ма бахауа.

Фыдыбæстæйы Стыр хæст мыл ахицæн Чехословакийы, Прагæйы бынмæ.

Польшæ суæгъд кæныныл тохы архайæг уыдис отставкаæйы булкъон А. Л. Ивашкевич.

А. Л. Ивашкевич:

— Мæнмæ æрхаудта революцийы авдæн — Ленинград хъахъхъæныны кад. Уыдтæн хицæн сгарæг батальоны штабы хицау, полчъы штабы хицау æмæ полчъы командир 42-æм æмæ 2-æм æфсæдты.

900 боны æмæ æхсæвы, дыууæ азы æмæ 'рдæджы бæрц лæууыдысты фашистон

— Ныхас рауад ахсджиаг, рæвдз æмæ пайдайаг.

Абон Цæгат Ирыстоны зæххыл цæры хæсты 14 мин архайæгæй фылдæр. хæстонтæ - интернационалисттæ — 918.

Уыдонмæ ма бафтауын хъæуы хъæбатыр фæсчъылдымы æфсæддонты. Орджоникидзейы уал льготæты бары тыххæй æвдисæндартæ лæвæрд æрцыд 1400 адæймагæн, хъæууон районты та 2000 адæймаджы бæрцæн, чи фæмард, уыдоны идæдзтæй 500-æн.

Абон æз хъуамæ бацамонон, хæсты тæккæ фыццаг сахæттæй фæстæмæ кæй рабæрæг советон адæмы дзыллон хъæбатырдзинад, хæстон æгъдауæй махæй тыхджындæр чи уыд, уыцы тугмондаг, æгъатыр знаджы ныхмæ. Мах хъуамæ нæ зæрдыл дарæм уый, æмæ нæ ныхмæ хæцыд тæккæ тæссагдæр знаг.

Арæныл уыциу хызт æрбакодтой знаджы 5 милуан салдат æмæ афицеры, уыдис сæм тыхджын хæцæнгарзтæ æмæ авиаци. Уыцы æууæлты рабæрæг советон адæмы дзыллон хъæбатырдзинад. Уый уыдис, адæмимæ, фæсивæдимæ нæ парти цы хъахъхъæнынадондзыллон, патриотон-хъомыладон куыст кодта, уый фæстиуæг. Мах хъуамæ абон дæр тох кæнæм хæстон-патриотон хъомылады ахæм уавæрыл.

Хæсты фыццаг бонтæй фæстæмæ йæхи равдыста нæ адæмты æнæхæлгæ æфсымæрон хæлардзинад. Ам дзырдæуыд æфсæддон нугæнды тыххæй, уыдон нуулдæр уыдысты бирæнационтæ. Знаг йæ бæрдæр дардта, нæ бирæнацион паддзахад фидар нæу, уыл, фæлæ бынтон сайды фæцис. Æппæт хæсты рæстæг нацы 'хсæн ницавæр быцæутæ рауад.

Æз хъуамæ зæрдæбын ныхас зæгъон хъæбатыр фæсчъылдымы тыххæй. Уый æнæфæхицæнгæнгæ уыдис фронтæй — ахæм у ивгъуыд хæсты æцæгдзинад. 1500 куыстуаты ласт æрцыдысты æндæр рæттæм. Куыстой фыды фыдæлтæ, мады мадæлтæ, 10—13-аздзыд сывæллæттæ. Æмæ Снæсæны арæзт æрцыд хъахъхъæныдон промышленность. Искуыдæр.ма æруадзæн уыдис уымæн, æмæ æфсад иунæг бон дæр æнæ хойраг, уæлæ- æмæ къахыдарæсæй баззайа, уымæн!

Нæ мыхуыры тынг бирæ ныхас цæуы мах зæнты тыххæй. Афтæ нæ зæгъынмæ хъавыщ, æмæ мах знагыл фæуæлахиз стæм бæрцæй. Уыцы мæнг ныхæстæ, хъæуыщ нæ фæсивæды удыхъæд фехалыны, махмæ, хистæр фæлтæрмæ, уæддайдæр та хæсты архай-

цаг хъдтæккыйтæ æроатахтысты нæ зæххы сæрты. Цыдысты сгарæт, бирæ румынæгтæ-ну æрбахыстысты арæныл. Мах-ну сæ баурæдтам æмæ-ну сæ фæстæмæ арвыстам. 21 июны арæныл æрбахыст ну немыцаг æфсæддон æмæ ныл куыд бамбарын кодта, афтæмæй райсомы цыппар сахатыл райдайдзæн немыцæгты ныббырст. Арæнхъахъхъæнæг заставæйы бирæ адæм нæ уыд æмæ гитлероны къухы бафтыд цыппар сахатыл Пруты сæрты æрбахыл, арæныл æрбахыст ну батальоны бæрц.

Æрбахæццæ нывлар Белов æмæ бардзырд радта, цæмæй знаг æппæрст æрцæуа фæстæмæ. Фондз сахатыл уый нæ къухы бафтыд — немыцаг-румынаг æфсæдтæ фæстæмæ æппæрст æрцыдысты.

Нæ тæхæг нын куыд фехъусын кодта, афтæмæй Фильчеуы 'рдæм 30 километры дæрддзæфдæр цæуынц танктæ. Фæнд кодтой арæныл автомобилон æмæ æфсæнвæндаджы хидтыл æрбахизын. Мах бардзырд райстам хидтæ сæмудзыны тыххæй. Фыццаг хатт нæ сапертæ ацыдысты, сæхæдæг фæмардысты, фæлæ хидтæ баззадысты æнæхъæнæй. Дивизийы командир Осликовскийы фæндонмæ гæсгæ бацæттæ кодтам сæрмагонд рæмудзæн æрмæджытæ. Хидтæ хæлд æрцыдысты.

Афтæмæй æрæхгæдтам немыцаг танкты фæндаг нæ зæхмæ.

Афтæ æхсæз боны дæргъы хъахъхъедтам нæ бынæттæ, уый фæстæ райстам бардзырд, цæмæй фæстæмæ ацæуæм, не 'фсæдты инæ хæйттæ Львовырдæм кæй ацыдысты, уый тыххæй. Уый æвдисæн у, лидзæг кæй нæ фестæм, уымæн.

Советон хæстонтæ хъæбатырæй хъахъхъедтой æрдæгсакъадах Ханко. Уыцы хæстыты архайæг уыд не 'мзæххон Хуадонты Сулейман Бæзайы фырт.

Хуадонты С. Б.:

—Ханко хъахъхъæнын нæ бафхъыд не 'фсæдты Финаг донбакæлæны базæтæ нывуадзын куы бахъуыд æмæ, Ханкойы хъахъхъæнджытæм наутæ æмæ фаг хæдтæхджытæ æмæ хæстон техникæ куы нæ уыд, уыцы æууæлты.

Кæд цыфæнды зын уыд, уæддæр нæ сæйраг хæс — базæ бахъахъхъæнын æмæ знаджы тыхты архайд кæныл-ымпы кæнын — нæ къухы бафтыд. Æрдæгсакъадах Ханкойы хъахъхъæнджытæ сæхицæн скодтой æнæмæлгæ намыс. Нæ райгуырæн бæстæйæн тæккæ уæззаудæр 1941 азы Ханко ссис æгæрон лæгдзинады нысан. «Уæлахиз кæнæ мæлæт» — афæм уыд йæ хъахъхъæнджытæ цæмæй дæрæнгонд æрцыдаид знаджы уыцы кърд. Уыцы хæстон хæс сæххæст кæнын хъуыддаджы æрдиагæй архайдта 127-æм топпæйæхсæт дивизи. Æз уæд уыдтæн уыцы дивизийы политхайады. Æз тынг хорз хъуыды кæнын уæды цаутæ, нæ рох кæнын, уыцы тохты не 'фсæддонтæ цы ахъаззаджы хъæбатырдзинад равдыстой, уый.

Æхсызгон у, смоленскаг зæххыл инæ адæмыхæттыты минæвæртты хуызæн нрон адæмы хъæбултæ дæр стыр æхсар æмæ лæгдзинад кæй равдыстой, уый. Уыдон сты Тедеты Георгий Ильяйы фырт, Томайты Вячеслав Федыры фырт, Дзугкойты Дмитрий Андрейы фырт, Цогойты Александр Никъалайы фырт.

Ельняйы бынмæ хæстыты 22-æм бон не 'фсæдтæ абырстой размæ. Сæ нысан уыд знаджы къордыл æрхъула кæнын æмæ йæ нырдæрæн кæнын. Уыцы хæстыты немыцаг æфсæдтæн дыууæ мæйы дæргъы Мæскуымæ сæ фæндаг æхгæд кæй æрцыд, уый. Ельняйы операцийы Фыдыбæстæйы хæсты фыццаг хатт дæрæнгонд æрцыд знаджы егъау кърд. Уымæй базгъæлæнтæ, немыцаг æфсæдтæн басæттæн нæй, зæгъгæ, уыцы таурæгъ. Операци равдыста, советон æфсады бон æрмæст фæстæмæ цæуын æмæ хъахъхъæнынадон хæстыты архайын кæй нæу, фæлæ размæбырсæн тохты знаджы дæрæн кæнын дæр кæй у, уый.

Ам, Ельняйы бынмæ, ирдæй рабæрæг советон хæстонты патриотизм, се 'гæрон уарзондзинад Райгуырæн бæстæмæ, сæ хæстон дæсныдзинад куыд рæзыд, уый.

Смоленскы æмæ Ельняйы бынмæ хæстыты уæлдай хуыздæр арæхстдзинад æмæ хъæбатырдзинад чи равдыста, уыцы цыппар топпæйæхсæт 100-æм, 127-æм, 153-æм æмæ 161-æм дивизитæй арæзт æрцыдысты 1-æм, 2-æм, 3-æм æмæ 4-æм гвардион топпæйæхсæт дивизитæ. Афтæ Смоленскы зæххыл райгуырд советон гварди.

Мах, фыццагвардионтæ, сæрыстыр стæм, нæ 2-æм гвардион топпæйæхсæт дивизи 1941-æм азы зымæджы инæ хæстыты йæхи хъæбатырæй кæй равдыста, 1942 азы та Цæгат Ирыстоны Æрæфы æмæ Дыгуры райондтæ немыцаг фашистон лæбурджытæй суæгъд кæныныл хъæбатырæй кæй тох кодта, уый тыххæй. Хъæбатырæй тох кодта нæ Советон Райгуырæн бæстæ сæрибар кæныныл инæ хæстыты дæр.

Советон æфсады уæлахизæн сæрвæрæн чи уыд, Сталинграды уыцы хæсты архайджыты секцийы сæрдар у Леонид Борисы фырт Богуславский, ныффыста чи-

цæмæй дæрæнгонд æрцыдаид знаджы уыцы кърд. Уыцы хæстон хæс сæххæст кæныны хъуыддаджы æрдиагæй архайдта 127-æм топпæйæхсæт дивизи. Æз уæд уыдтæн уыцы дивизийы политхайады. Æз тынг хорз хъуыды кæнын уæды цаутæ, нæ рох кæнын, уыцы тохты не 'фсæддонтæ цы ахъаззаджы хъæбатырдзинад равдыстой, уый.

Æхсызгон у, смоленскаг зæххыл инæ адæмыхæттыты минæвæртты хуызæн нрон адæмы хъæбултæ дæр стыр æхсар æмæ лæгдзинад кæй равдыстой, уый. Уыдон сты Тедеты Георгий Ильяйы фырт, Томайты Вячеслав Федыры фырт, Дзугкойты Дмитрий Андрейы фырт, Цогойты Александр Никъалайы фырт.

Ельняйы бынмæ хæстыты 22-æм бон не 'фсæдтæ абырстой размæ. Сæ нысан уыд знаджы къордыл æрхъула кæнын æмæ йæ нырдæрæн кæнын. Уыцы хæстыты немыцаг æфсæдтæн дыууæ мæйы дæргъы Мæскуымæ сæ фæндаг æхгæд кæй æрцыд, уый. Ельняйы операцийы Фыдыбæстæйы хæсты фыццаг хатт дæрæнгонд æрцыд знаджы егъау кърд. Уымæй базгъæлæнтæ, немыцаг æфсæдтæн басæттæн нæй, зæгъгæ, уыцы таурæгъ. Операци равдыста, советон æфсады бон æрмæст фæстæмæ цæуын æмæ хъахъхъæнынадон хæстыты архайын кæй нæу, фæлæ размæбырсæн тохты знаджы дæрæн кæнын дæр кæй у, уый.

Ам, Ельняйы бынмæ, ирдæй рабæрæг советон хæстонты патриотизм, се 'гæрон уарзондзинад Райгуырæн бæстæмæ, сæ хæстон дæсныдзинад куыд рæзыд, уый.

Смоленскы æмæ Ельняйы бынмæ хæстыты уæлдай хуыздæр арæхстдзинад æмæ хъæбатырдзинад чи равдыста, уыцы цыппар топпæйæхсæт 100-æм, 127-æм, 153-æм æмæ 161-æм дивизитæй арæзт æрцыдысты 1-æм, 2-æм, 3-æм æмæ 4-æм гвардион топпæйæхсæт дивизитæ. Афтæ Смоленскы зæххыл райгуырд советон гварди.

Мах, фыццагвардионтæ, сæрыстыр стæм, нæ 2-æм гвардион топпæйæхсæт дивизи 1941-æм азы зымæджы инæ хæстыты йæхи хъæбатырæй кæй равдыста, 1942 азы та Цæгат Ирыстоны Æрæфы æмæ Дыгуры райондтæ немыцаг фашистон лæбурджытæй суæгъд кæныныл хъæбатырæй кæй тох кодта, уый тыххæй. Хъæбатырæй тох кодта нæ Советон Райгуырæн бæстæ сæрибар кæныныл инæ хæстыты дæр.

Советон æфсады уæлахизæн сæрвæрæн чи уыд, Сталинграды уыцы хæсты архайджыты секцийы сæрдар у Леонид Борисы фырт Богуславский, ныффыста чи-

Хъыбыты А. Н.:

— Мæскуыйы бынмæ хæстыты уыдтæн фистæг æфсады, Курскы бынмæ тохты та уыдтæн танкист æмæ уымæй тыгъ сæрыстыр дæн. Фыццаг танкджыны æфсад йæхи хъæбатырæй равдыста Фыдыбæстæйы Стыр хæсты. Хæцгæ бахæццæ дæн суанг Берлинмæ.

Берлины нæ экипажы уæнгтæ фæмард сты, æз фæцæф дæн схъиуæццагæй. Полчъы командиры хæдивæг, ныртæккæ цæры Ригæйы, æрбаласта мæ медицинон хайадмæ. Мæ кьлетыл слæууыдтæн æртæ азы фæстæ. Уый фæстæ мын радтой Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Уый фæстæ бирæ азты дæргъы куыстон Кисловодскы санаторийы, дзырдтон ну, хæсты азты медицинон кусджытæ куыд арæхстджын æмæ хъæбатыр уыдысты, уый тыххæй.

Æз сæрыстыр дæн, Берлинмæ кæй бахæццæ дæн æмæ хæдзармæ кæй сыздæхтæн, уымæй.

Орелы-Курскы хæстыты хъæбатыр тох кодта отставкæйы булкъон Иван Михайлы фырт Лузин.

И. М. Лузин:

— Орелы -Курскы хæстыты æз уыдтæн 91-æм уæззау артиллерион гаубицатæй æхсæг бригады. Нæ дыккаг артиллерион корпус хæсты бацыд 10 июлы æмæ хæцыд 23 августмæ — уыцы хæст цалынмæ нæ фæцис æмæ Харьков уæгъдгонд не 'рцыд, уæдмæ.

Нæ бригады уыдысты уæззау сармадзантæ æмæ нæ нæмгуытæй бирæ зиантæ цыд знагыл. Æппæт хæстыты дæргъы 91-æм артиллерион бригад лидзæг никуы фæцис.

Алы адæймаг дæр йæ царды исты цау уæлдай тыгдæр бадары йæ зæрдыл. Мæнæн уый у Курскы къæлæты хæст. 5 августы уæгъдгонд æрцыд Белгород, бригад арфæтæ райста Орелы æмæ Белгороды тыххæй.

Ивгъуыд аз ме 'мбæлттæн фембæлд уыд Белгороды. Фембæлд уыд тынг зæрдæмæхизæг æмæ хъæлдзæг.

Харьковы тыххæй дæр арфæ райста Уæлдæр Сæйраг командæгæнынадæй. Уый фæстæ нæ ныхъ сарæзтам Днепрмæ, октябры хæсты бацыдыстæм Днепры сæрты бахизыныл. 1943 азы 7 декабры мах уыдыстæм Днепры рахизфарс, Кременчугæй хуссарырдæм.

Денджызонтæ сæхи тынг хорз равдыстой Æрдзынæрæдзы дæр. Дзуарыхъæуы дæр. Хорз бацæттæ кæныны фæстæ 1 ноябры гитлеронтæ 100 танкæй фылдæр денджызон фистæг æфсады 34-æм бригады ныхмæ куы сарæзтой, уæд танктæ тыдысты денджызоны буарыл, фæлæ иу æрыгон курсант дæр тохы быдыр нæ ныууагъта. 2 ноябры кæронмæ немыц бацахстой Саниба æмæ Джызæл. 3 ноябры та сæ цæф æруагътой Орджоникидзейыл. Уым гитлеронты размæ æрлæууыдысты Мидхъуыддæгты Адæмон Комиссарады Орджоникидзейы дивизийы æфсæдтæ. Немыцæгтæ хæцын зыдтой, уыдон уыдтой, кæй æрбацæуынц нæ зынгæ тыхтæ — 10-æм фистæг корпус, æмæ 4 ноябры сæ цæф сарæзтой Джызæлæй Æрхонкæйы 'хсæн фæндагыл.

Мах бригад уыдис станицæ Æрхонкæйы раз æмæ бацыд мæлæтдзаг тохы. Уыцы хæстыты дзы фæхъуыд 2 мин адæймаджы бæрц, фæлæ Æрхонкæ нæ радтам. 6 ноябры не 'фсæдтæ ныццавтой Джызæл, 10-æм бригад æмæ мах бригад та Дзуарыхъæуы æмæ Майрæмадаг. 10-æм октябры æхсæнады сыл æртыхстыстæм. Джызæл æрцыд уæгъдгонд. Уыцы тохты ныл тынг фехъуыс сты бынæттон цæрджытæ, мах сын æппæтæй дæр æнкъардтам сæ аудындзинад, цыбыр дзырдæй, денджызон фистæг æфсад Цæгат Ирыстоны зæххыл æнæмæнг бахаста стыр хай знагыл фæуæлахизы хъуыддагмæ. Цæгат Ирыстоны зæххыл цыртдзæвæнтæ æвдисæн сты, уыцы тохты денджызонтæ цы бынат бацахстой, уымæн.

Горæт Орджоникидзейы бынмæ тынг фесгуыхт Мидхъуыддæгты Адæмон Комиссарады Орджоникидзейы дивизи. Уый тыххæй радзырдта отставкæйы дæлбулкъон Николай Владимиры фырт Волин.

Волин Н. В.:

— Немыцаг - фашистон æфсæдтæ Цæгат Кавказы зæххыл цас дарддæр цыдысты, уыйбæрц г. Орджоникидзе фæсчъылдымы горæтæй ивта фронтмæ хæстæг, стæй та фронты горæтмæ. Горæт цæттæ кодта йæхи хъахъхъæнынмæ, уæлдайдæр та, ССР Цæдисы Мидхъуыддæгты Адæмон Комиссарады Орджоникидзейы дивизи г. Орджоцы хæстыты дзы фæхъуыд 2 мин адæймаджы бæрц, фæлæ Æрхонкæ нæ радтам. 6 ноябры не 'фсæдтæ ныццавтой Джызæл, 10-æм бригад æмæ мах бригад та Дзуарыхъæуы æмæ Майрæмадаг. 10-æм октябры æхсæнады сыл æртыхстыстæм. Джызæл æрцыд уæгъдгонд. Уыцы тохты ныл тынг фехъуыс сты бынæттон цæрджытæ, мах сын æппæтæй дæр æнкъардтам сæ аудындзинад, цыбыр дзырдæй, денджызон фистæг æфсад Цæгат Ирыстоны зæххыл æнæмæнг бахаста стыр хай знагыл фæуæлахизы хъуыддагмæ. Цæгат Ирыстоны зæххыл цыртдзæвæнтæ æвдисæн сты, уыцы тохты денджызонтæ цы бынат бацахстой, уымæн.

Горæт Орджоникидзейы бынмæ тынг фесгуыхт Мидхъуыддæгты Адæмон Комиссарады Орджоникидзейы дивизи. Уый тыххæй радзырдта отставкæйы дæлбулкъон Николай Владимиры фырт Волин.

Волин Н. В.:

— Немыцаг - фашистон æфсæдтæ Цæгат Кавказы зæххыл цас дарддæр цыдысты, уыйбæрц г. Орджоникидзе фæсчъылдымы горæтæй ивта фронтмæ хæстæг, стæй та фронты горæтмæ. Горæт цæттæ кодта йæхи хъахъхъæнынмæ, уæлдайдæр та, ССР Цæдисы Мидхъуыддæгты Адæмон Комиссарады Орджоникидзейы дивизи г. Орджоникидзейаг дивизийы хæйттæ. Октябры фæстаг боны æмбырдтæ æмæ митингты дивизийы дæлхайæдты æмæ хæйттæ хæстонтæ ард бахордтой: «Амæлдзыстæм, фæлæ Цæгат Ирыстоны сæйраг горæт нæ нывуадздзыстæм æмæ знаджы Арвыкомы æфцæджы фæндагмæ нæ бауадздзыстæм». Дивизийы хæйттимæ куимæ горæт хъахъхъæдтой Сырх Æфсады æндæр хæйттæ дæр. Зæгъæм, нæ дивизийæ цæгатырдæмдæр уыдис 11-æм гвардион корпус, Гæмæх хохæй хуссарырдæмдæр та 276-æм фистæг дивизи, уый артиллери тынг æххуыс кодта мах дивизийы хæстон архайдæн.

Горæт хъахъхъæнджытæ хицау разыдысты сæ ардбахæрдæн. Сæ пардын нæ ауæрдгæйæ, уыдон бахызтой Цæгат Ирыстоны сæйраг горæт бынхæлдæй æмæ фæхыцджылæгæй, знаджы нæ бауагътой Фæскавказмæ балæбурын.

Орджоникидзейы бынмæ хъахъхъæнынадон тохты рæстæг цæттæгонд æрцыдысты æууæлтæ Майрамадаг æмæ Дзуарыхъæуы 'рдæм ныццæвынæн, стæй ныббырстæн.

7 ноябры, Цытджын Октябры 25 азы бон, Джызæлы 'рдæм алæгæрстой арæнхъахъхъæнæг училищейы 34-æм мото-фистæг сæрмагонд полкъ æмæ Орджоникидзейаг дивизийы арæнхъахъхъæнæг 26 полчъы цалдæр застава йæ. 10 ноябры кæронмæ уыдон суæгъд кодтой Джызæл æмæ бахæццæ сты Дæллаг Санибамæ. Советон æфсæдтæ æртыхстысты гитлерон къордтыл. Знаджы джызæйлаг къорды ныддæрæнæй ахицæн Фæскавказы фронты æфсæдты цæгатаг къорды хъахъхъæнынадон операци.

Орджоникидзейы бынмæ хæстыты советон æфсæдтæ равдыстой ныфс æмæ æхсар. Ам хъæбатырæй тох кодтой бирæ нациты æфсæддонтæ. 319-æм фистæг дивизийы хæстон архайды тыххæй раныхас кодта йæ уæды хæстон Лекъты Марат Григорийы фырт.

Лекъты М. Г.:

— Ирыстоны хæстытæ куыд цыдысты, уый тыххæй бæлвырд радзырдта контр-адмирал Цæлладжы-фырт. Мæнмæ гæсгæ, уый пайда кодта архивы документтæй, афтæ бæстон уыдис йæ раныхас.

Ныуусыл мæ зæгъын фæндæы, гитлеронтæ Кавказмæ кæй æрбалæгæрстой, уый æфсæнттыл тыххæй. Æз чиныгæн æрмæг куы æмбырд кодтон, уæд æрцыдтæн ахæм хатдзæгмæ, æмæ æфсон уыдысты вермахты архайдæн Ставкæйы æмæ Генералон штабы гуымиры рæдыдты-

музей, хуыздæр уынгыл нæвæрд æрцыд 319-æм дивизийы ном, сарæзтой ахъаззаджы цыртдзæвæн. Хæсты 100 ветераны бæрцæн лæвæрд æрцыд Æрыдоны æмæ районы хъæуты каддæйы гражданинты нæмттæ. Дивизийы ветерантæн ам вæййы фембæлдтытæ. Фæстаг фембæлд уыдис Уæлахизы 45 азы кадæн.

Салдатæй архайдта Кавказы хæстыты Алексей Михайлы фырт Бучукури А. М.

Бучукури А. М.:

— Æз службæ кодтон дыууæ дивизийы, 319-æм æмæ 376-æмы. Мæн фæнды Лекъты М. Г. ныччысыл бараст кæнын. Горæт Орджоникидзейы 400 адæймаджы æмæ хъæууон районтæй 400 адæймаджы æрбацыдысты 319-æм дивизимæ. Фæдæн дзы дыууæ къуырийы, стæй мæ арвыстой Горимæ 276-æм дивизимæ. Сæдыстæм уырдæм, фæрсынц нæ: уырыссагау чи зоны? Æз, зæгъын, зоны. Æмæ мæ арвыстой танкты ныхмæ хæцæг хицæн батальонмæ. Райсомы 5 сахатыл нæ фæлисæй авæрдтой машинæты æмæ аластой фронтмæ. Ам нæ дивизи хъæддыхæй архайдта горæт Орджоникидзе хъахъхъæныныл.

276-æм дивизи куыддæр рохуаты зайы, мыхуыр ын йæ хæстон сгуыхтдзинæдты кой нæ кæны. Фæлæ уыцы дивизийы тыххæй бирæ фыссынц Украинæйы. Уый фæстæ мах уыдыстæм фыццаг гвардион æфсады. Дивизи бахæццæ Прагæмæ. Æз Прагæмæ нæ бахæццæ дæн, фæлæ хæцыдтæн Сапун-хохы бын, фæдæн дзы тынг уæззау цæф. 1944 азы сыздæхтæн нæхимæ æмæ ахуыр кодтон дарддæр.

Майор М. А. Павленко кæмæн командæ кодта, уыцы гаубицæты артиллерион полчъы салдат уыдис Цæлыккаты Борис Алмахсинты фырт. Уый радзырдта артиллеристты хæстон архайды тыххæй.

Цæлыккаты Б. А.:

— Мах 93-æм артиллерион полкъ арæзт æрцыд Мæскуыйы облæсты Коломнæйы. Нæ полчъы фыццаг командир Воронов загъта, кæй нæ хъæуы кæнæ амæлын, кæнæ немыцаг танктæ бауромын. Бауромын хъуыдис Клейсты фыццаг танкджын æфсад.

Фыццаг эшелон 1942 азы 23 августы схæццæ Мæздæджы бынмæ. Мах æрлæууыдыстæм Терчы сæрты хиды раз. Æххуыс кодтам 8-æм фистæг бригады хæстон архайдæн. Корпусы нынæр танк дæр нæ уыд. Сармадзаны нæмгуытæ дзы уыдис тынг чысыл, немыцаг танкты ныхмæ цæмæй хæцыданккам, уый нæ уыд. Уыцы хæсты мæ къухы бафтыд иу танк фехалын. Сармадзаны командир мæ сахуыр кодта æмæ сдæн

Уый фæстæ ма бирæ зымдзинæдтæ бавзарын бахъуыд. Уæззау хæстытæ цыдысты Ставрополье æмæ Кубань суæгъд кæныныл. Мах тырнындтам афтæ кусынмæ, цæмæй медикты æххуысæй ну салдат дæр фыдбылызы ма бахауа.

Фыдыбæстæйы Стыр хæст мыл ахицæн Чехословакийы, Прагæйы бынмæ.

Польшæ суæгъд кæныныл тохы æрхаудт уыдис отставкæйы булкъон А. Л. Ивашкевич.

А. Л. Ивашкевич:

— Мæнмæ æрхаудта революцийы авдæн — Ленинград хъахъхъæныны кад. Уыдтæн хицæн сгарæт батальоны штабы хицау, полчъы штабы хицау æмæ полчъы командир 42-æм æмæ 2-æм æфсæдты.

900 боны æмæ æхсæвы, дыууæ азы æмæ 'рдæджы бæрц лæууыдысты фашистон æфсæдтæ Ленинграды бынмæ, фæлæ йæ райсын сæ къухы нæ бафтыд. Æрхъула атоныны фæстæ, Вандæ Василевская сæ сæргъы, афтæмæй польшæйаг патриоттæ курдиатмæ гæсгæ мæн Ленинградаг фронтæй арвыстой польшæйаг æфсады 2-æм хицæн механизацигонд бригад аразынмæ.

Бригад, раздæр польшæйаг æфсады чи службæ кодта æмæ хæстон æгъдауæй хорз цæттæгонд чи уыд, афæм салдаттæ æмæ сержанттæй арæзт кæй цыд, уымæ гæсгæ мын бантыст 3 мæйы дæргъы йæ саразын. Уыдысты дзы дыууæ хицæн танкджын батальоны, мото-фистæг æфсады хицæн батальон, бæхджын æфсады эскадрон, хæдтæхджытæ ПО-2-ты звено æмæ танкты ныхмæ хæцæг артиллерион дивизион. Бригады бахъуыд бирæ горæттæ æмæ хъæутæ суæгъд кæныныл тох кæныны, фæлæ тæккæ уæззаудæр хæстытæ цыдысты Варшавæйыл, Кошелиныл, Кольберг æмæ Берлиныл.

Тынг æхсызгонæй лæууынц мæ зæрдыл бригады хæстонтæ. Уыдон уыдысты æгъдауджын, коммæгæс, хæстон æгъдауæй хорз цæттæгонд, хæцыдысты хъæбатырæй.

Уыцы бригады бастдзинады хицауы хæдивæгæй службæ кодта мæ ус Клавдия Михайлы чыг дæр — польшæйаг æфсады поручик.

Сæрыстыр дæн уымæй, æмæ польшæйаг æфсады нынæр мæ бригадæн лæвæрд æрцыд гвардион кадджын ном.

Ныхасæн кæронбæттæн сарæзта хæсты, фæллойы æмæ гæрзифтонг тыхты ветераны республикон советы сæрдар, отставкæйы инæлар-майор Хъæлыцты Солтан Джетæтæзы фырт.

Хъæлыцты С. Г.:

Æппæт хæсты рæстæг нацаты 'хсæн ницавæр быцæу-тæ рауад.

Æз хъуамæ зæрдæбын ныхас зæгъон хъæбатыр фæсчъылдымы тыххæй. Уый æнæфхицæнгæнæг уыдис фронтай — афæм у кæрæдзы хæсты æцæгдзинад. 1500 кыстуаты ласт æрцыдысты æндæр рæстæм. Кыстой фыды фыдæлтæ, мады мадæлтæ, 10—13-аздзыд сывæллæттæ. Æмæ Сибæсæны арæзт æрцыд хæхæнæгæнæн пропаганд-ности. Искуыдæр-ма æруадзæн уыдис уымæн, æмæ æфсад иунæг бон дæр æнæхойраг, уæлæ-æмæ нъахидарæсæй баззайа, уымæн!

Нæ мыхуыры тынг бирæ ныхас цæуы мах знаны тыххæй. Афтæ нæ зæгъынмæ хъавынц, æмæ мах знагыл фæуæлахиз стæм бæрцæй. Уыцы мæнг ныхæстæ, хъæуынц нæ фæсивæды удыхъæд фехалыны, махмæ, хистæр фæлтæрмæ уæлдайдæр та хæсты архайджытæм зул цæстæй цæмæй кæсой, уый тыххæй.

Мах фæуæлахиз стæм бæрцæй нæ, фæлæ адæм хæстон хъуыддаг хорз кæй базыдтой, хæстон техникæйæ, хæцæнгарзæй сæхи фаг кæй сифтонг кодтой, хæцын кæй базыдтой, уый фæрцы æмæ ныддæрæн кодтой знаджы.

Зæгъын фæнды нæ Райгуырæн бæстæ хъахъхъæнджыты ном мыггагмæ ныууадзыны фæдыл. Ам лыстæг хъуыддæгтæ нæй. Уырдæм хауынц чингуытæ уадзын, спектаклтæ æвæрын, кинонывтæ исын, уьонтыл нæмттæ æвæрын. Архайын хъæуы уыл, цæмæй аххæстгонд цæуой, нысангонд цыдæриддæр æрцыд, уымæтæ нуулæдзр, уымæн æмæ уымæ гæсгæ мах хъомыл кæнæм нæ советон адæмы æмæ нæ фæсивæды. Тæккæ ахсджиагдæр у ветераны архайд чиныг «Зæрдылдæн» рауадзыны хъуыддаджы.

Уæлахизы 45 азы бонмæ цыдæриддæр нысангонд æрцыд, уыдæттæ нуулæдзр хъуамæ конд æрцæуой организацион æмæ идейон æгъдауæй тæккæ хуыздæр.

«Тымбыл стъолы» уæлхъус нысасы ма уыдысты Фыдыбæстæйы Стыр хæсты архайджытæ: Советон Цæдисы Хъæбатыр Григорий Силиверсты фырт Окунев, отставкæйы булкъон Абайты Михаил Константины фырт, отставкæйы капитан Джыккайты Хъазыбег Реускойы фырт, отставкæйы майор Цъебойты Хасан Цорайы фырт æмæ æндæртæ.

Фыдыбæстæйы Стыр хæсты ветерантæ фæсидтысты журналисттæм газеты фæрстыл цард раст æвдисынц тох кæнынмæ, цæмæй ахъаз уой нæ фæсивæдыл тыхджын патриотон æмæ интернационалон æнкъарæнтæ æфтауынæн.

ЦÆГАТ ИРЫСТОНЫ АССР-йы 1989 АЗЫ АДÆМЫ ÆППÆТЦÆДИСОН СФЫСТЫ ФÆСТИУДЖЫТÆ

ЦÆГАТ ИРЫСТОНЫ СТАТИСТИКÆЙЫ РЕСПУБЛИКОН УПРАВЛЕНИЙЫ ХЪУСЫНГÆНИНАГ

1989 азы 12 январы онг республикæйы æппæт цæрджытæ нымæц сбæлвырдгонд бæрæггæнæнтæм гæсгæ уыдис 634,0 мин адæймаджы, уыдонæй горæтæгтæ 436,2 мины, хъæуккæгтæ — 197,8 мин адæймаджы.

1979 азы сфысты фæстæ цы 10 азы рацыд, уыдоны дæргъы республикæйы цæрджытыл бафтыд 37,1 адæймаджы, кæнæ 6,2 процены. Адæмы нымæцыл æфты сæйрагдæр сывæллæттæ гуырыны фæрцы.

Адæмы нымæц кæй фæфылдæр, уымæ гæсгæ республикæйы зæххыл цæрынц æнгомдæрæй. 1970 азы 1 квадратон километрыл цардис 69 адæймаджы, 1979 азы — 75, 1989 азы — 79 адæймаджы. Адæм тæккæ фылдæр цæры Рахизфарсы районы — 1 кв. км 112 адæймаджы, Мæздæджы районы — 72, Æрыдоны районы — 60, Горæтгæрон районы — 52 адæймаджы.

Горæттæ æмæ районты адæмы нымæц фендæрхуызон мæнæ афтæ:

	1979 аз			1989 аз			1989 аз 1979 азмæ % гæсгæ		
	Æдæппæтæй, мингай адæймæгтæ	уынмæ: горæтæгтæ	уынмæ: хъæуккæгтæ	Æдæппæтæй, мингай адæймæгтæ	уынмæ: горæтæгтæ	уынмæ: хъæуккæгтæ	Æдæппæтæй, мингай адæймæгтæ	уынмæ: горæтæгтæ	уынмæ: хъæуккæгтæ
Цæгат Ирыстоны АССР-йы	596,9	405,4	191,5	634,0	436,2	197,8	106	108	103
г. Орджоникидзе	293,1	289,1	4,0	315,8	311,4	4,4	108	108	103
Орджоникидзейы уынмæ	278,9	278,9	—	300,2	300,2	—	108	108	—
Ленины р-н	78,2	78,2	—	74,7	74,7	—	95	95	—
Промышленнон р-н	69,7	69,7	—	60,0	60,0	—	86	86	—
Советон р-н	131,0	131,0	—	165,5	165,5	—	126	126	—
Алагиры р-н	38,5	28,5	10,0	39,0	29,8	9,2	101	104	92
Æрыдоны р-н	22,8	12,9	9,9	22,7	13,5	9,2	99	105	93
Дзауры р-н	19,3	10,6	8,7	19,3	10,9	8,4	100	106	96
Æфсады р-н	17,3	—	17,3	15,7	—	15,7	91	—	91
Кировы р-н	19,6	—	19,6	20,0	—	20,0	102	—	102
Мæздæджы р-н	70,3	34,4	35,9	77,1	38,1	39,0	110	111	109
Рахизфарсы р-н	48,0	29,9	18,1	49,3	32,5	16,8	103	109	93
Горæтгæрон р-н	70,0	—	70,0	75,0	—	75,0	107	—	107

Горæтты цæрджытæ 1979 азимæ абаргæйæ фесты 30,8 мин адæймаджы фылдæр æмæ адæмы нумæйаг нымæц уыдис 68,8 процены. Республикæйы хъæуты цæрджытæ фесты 6,3 мин адæймаджы фылдæр, фæлæ адæмы нумæйаг бæрцы сæ хай фæцис 0,9 проценты къаддæр.

Сфысты рæстæг хыгъды æвæрд æрцыд 340,3 мин сылгоймаджы æмæ 293,7 мин нæлгоймаджы. Республикæйы цæрджыты нумæйаг нымæц фылдæр кæнгæйæ, нæлгоймæгтыл æфты тагъддæр. 1959 азимæ абаргæйæ, 1989 азы нæлгоймæгтыл бафтыд 45 проценты, сылгоймæгтыл та 37 проценты. 1000 нæлгоймаджы хыгъдмæ 1959 азы хаудта 1219 сылгоймаджы, 1970 азы — 1179, 1979 азы — 1149, 1989 азы — 1158.

Нæлгоймæгты æмæ сылгоймæгты бæрц кæрæдзимæ уæлдай хæстæгдæр у Кировы районы, уым 1000 нæлгоймаджы хыгъдмæ хауы 1111 сылгоймаджы, æмæ Æрæфы районы — 1114. Сылгоймæгтæ уæлдай фылдæр сты Мæздæджы районы, уым алы 1000 нæлгоймаджы хыгъдмæ дæр ис 1187 сылгоймаджы, стæй горæт Орджоникидзейы — 1172.

Сфысты рæстæг ну кæнæ иннæ зæххыл рæстæгмæ цæрджыты æмрæнхъ хыгъд цыдысты нудадзыг дзы цæрджытæ дæр. 1989 азы адæмы сфысты сæйраг бæрæггæнæнтæ арæзт æрцыдысты нудадзыг дзы цæрджытæм гæсгæ.

Нæ республикæйы нудадзыг цæрæг адæмы нымæц 1989 азы 12 январмæ уыдис 632,4 мин адæймаджы æмæ дзы цы адæм цардис, уымæй уыдис 1,6 мин адæймаджы, кæнæ та 0,3 процены къаддæр.

Дæлдæр хаст бæрæггæнæнтæ лæвæрд цæуынц нудадзыг цæрæг адæммæ гæсгæ.

Айразмæйы сфыстимæ абаргæйæ, адæм сæ кармæ гæсгæ аивтой мæнæ афтæ:

	Мингай адæймæгтæ		% æппæт цæрджытæм гæсгæ	
	1979 аз	1989 аз	1979 аз	1989 аз
ЦИАССР-йы æппæт цæрджытæ	592,0	632,4	100,0	100,0
уынмæ: мæнæ ахæм харты:				
0—4 азы	48,1	55,5	8,1	8,8
5—9	47,4	52,6	8,0	8,3
10—14	50,8	50,8	8,5	8,0
15—19	61,8	51,1	10,4	8,0
20—24	52,3	49,1	8,8	7,8
25—29	41,3	51,2	7,0	8,0

1979 азимæ абаргæйæ, 1989 азы республикæйы 7,4 мины фылдæр фæцис, 4 азы онг кæуыл цæуы, ахæм сывæллæтты нымæц, уый баст у, фæстаг азты сывæллæттæ фылдæр кæй гуыры, уымæ 15 азæй 24 азы онг кæуыл цæуы, ахæм фæсивæды нымæц фæцис 13,9 мин адæймаджы къаддæр, 1965 азæй 1974 азы онг сывæллæттæ къаддæр кæй гуырыдис, уымæ гæсгæ, уыцы рæстæг къайад бакæныны кæрмæ хызтысты, хæсты азты æмæ хæстыфæстæйы фыццаг аз чи райгуырд, ахæм æрыгон адæймæгтæ.

80-æм азты адæм сæ кармæ гæсгæ уыдысты уæлдай хуыздæр фæллойхъом адæм фылдæр кæныны цæстæй кæсгæйæ, ахæмтæ фесты 1 мин адæймаджы фылдæр, кæд æмæ æппæт цæрджыты 'хсæн сæ нумæйаг бæрц цасдæр фæкъаддæр, уæддæр. Фылдæр кодта фæллойхъом карæй уæлдæр адæмы нымæц, бирæ чи цæры, ахæмтæ фесты фылдæр. 1979 азы 100-аздзыд æмæ уымæй хистæр адæймæгтæ уыдис 173, 1989 азы — 369.

Республикæйы фæфылдæр, къайад чи бакодта, уыдоны нымæц. 1979 азы 253,3 минæй 269,8 мин адæймаджы онг. 16 азы æмæ фылдæр кæуыл цæуы, уыцы лæппутæ æмæ чызджыты къайады бацæуыны бæрæггæнæнтæ сты ахæм:

процентæй

	1979 аз		1989 аз	
	нæлгоймæгтæ	сылгоймæгтæ	нæлгоймæгтæ	сылгоймæгтæ
16 азы æмæ фылдæр кæуыл цæуы, æппæт уыцы адæм уынмæ:	100	100	100	100
къайады уæвджытæ къайады чи	65	53	65	53
никуы уыдис, уыдон	30	20	28	19
идæдзтæ	2	20	3	19
кæрæдзийæ чи ахицæн, ахæмтæ	3	7	4	9

Нæлгоймæгтимæ абаргæйæ, сылгоймæгтæй къаддæр æвæрд сты æппæт цæрджытæм гæсгæ 1979 азы 592,0 мингай адæймæгтæ, 1989 азы 632,4 мингай адæймæгтæ. Æппæт цæрджытæм гæсгæ 1979 азы 100,0 процент, 1989 азы 100,0 процент.

Æппæт адæм 632,4 — 100,0 — 96,0 — 58,5 — 0,7 — 0,9
ирæттæ 334,9 — 52,9 — 98,2 — 86,9 — 0,2 — 0,6
уырыссæттæ 189,2 — 29,9 — 99,9 — 0,04 — 1,5 — 0,7
мæхъæлæттæ 32,8 — 5,2 — 99,1 — 85,1 — 0,1 — 0,2
сомихæттæ 13,6 — 2,2 — 73,0 — 68,9 — 0,7 — 3,1
гуырдзæттæ 12,3 — 1,9 — 86,7 — 79,2 — 2,3 — 1,4
украинæттæ 10,1 — 1,6 — 55,4 — 49,7 — 1,0 — 7,6
хъуымыхъхъæттæ 9,5 — 1,5 — 98,0 — 77,3 — 0,1 — 0,5
кæстæттæ 2,8 — 0,4 — 78,3 — 70,8 — 1,6 — 2,7
дзуддæттæ 1,2 — 0,2 — 27,7 — 26,9 — 0,7 — 8,2
тæтæйрæгтæ 2,0 — 0,3 — 75,4 — 71,1 — 1,2 — 3,1
белорусæгтæ 1,8 — 0,3 — 47,0 — 44,4 — 0,7 — 8,4
цæцæйнæгтæ 2,6 — 0,4 — 95,0 — 86,2 — 0,3 — 1,2
азербайджайнæгтæ 1,7 — 0,3 — 74,2 — 67,6 — 3,0 — 2,8
цигантæ 1,5 — 0,2 — 98,7 — 74,9 — 0,1 — 0,3
грекъæгтæ 2,9 — 0,5 — 69,2 — 66,9 — 0,7 — 1,6
корейæгтæ 3,0 — 0,5 — 63,9 — 58,7 — 0,3 — 1,1
немыцæгтæ 3,1 — 0,5 — 58,8 — 52,1 — 0,5 — 0,9
æндæр нацитæ 7,4 — 1,2 — 72,5 — 68,3 — 2,0 — 0,2

	15 азы æмæ фылдæр кæуыл цæуы, ахæм 1000 адæймаджы хыгъдмæ		Адæмон хæдзарады чи кусы, ахæм 1000 адæймаджы хыгъдмæ	
	1979 аз	1989 аз	1979 аз	1989 аз
Ис сæм ахуыргонддзинад:				
уæлдæр	94	132	128	178
æнæххæст уæлдæр	29	28	17	20
астæуккаг сæрмагонд	134	199	177	254

Уæлдæр æмæ астæуккаг (æххæст æмæ æнæххæст) ахуыргонддзинад кæмæ ис, ахæм адæмы нымæц 1979 азы 318,5 минæй 1989 азы сырæзыд 393,3 мины онг кæнæ 23,5 проценты.

Дарддæр кæрæдзимæ хæстæгдæр кодта горæтаг æмæ хъæууон цæрджыты, нæлгоймæгты æмæ сылгоймæгты ахуырады уавæр, фæлæ кусæр сылгоймæгты ахуыргонддзинад у кусæг нæлгоймæгты ахуыргонддзинадæй иуцасдæр уæлдæр. Адæмон хæдзарады кусæг 1000 сылгоймаджы хыгъдмæ уæлдæр ахуыргонддзинад кæмæ ис, ахæмтæ ис 188, 1000 кусæг нæлгоймагæй уæлдæр ахуыргонддзинадимæ — 169, астæуккаг сæрмагонд ахуыргонддзинадимæ сылгоймæгтæ 305, нæлгоймæгтæ — 203.

Адæмы сфыст равдыста, нæ республикæйы кæй цæрынц 65 нацийы минæварæй фылдæр. Ирæттæ сты адæмы фылдæр хай (53 проценты). Иннæ адæмтæй уæлдай фылдæр сты уырыссæгтæ (30 проценты).

Хицæн нациты адæмы бæрц 1989 азы 12 январмæ

	Ну кæнæ иннæ нацийы адæмы нымæц (мингай адæймæгтæ)	Процентæй æппæт адæмы бæрцмæ	Кæцыдæр нацийы нумæйаг бæрцæй (проценттæй): сæ мадæлон æвзагыл нымайынц сæ нацийы æвзаг	Хорз зонынц ССР Цæдисы адæмты æвзæгтæй дыккаг: уырыссаг	ирон	æндæр
Æппæт адæм	632,4	100,0	96,0	58,5	0,7	0,9
ирæттæ	334,9	52,9	98,2	86,9	0,2	0,6
уырыссæттæ	189,2	29,9	99,9	0,04	1,5	0,7
мæхъæлæттæ	32,8	5,2	99,1	85,1	0,1	0,2
сомихæттæ	13,6	2,2	73,0	68,9	0,7	3,1
гуырдзæттæ	12,3	1,9	86,7	79,2	2,3	1,4
украинæттæ	10,1	1,6	55,4	49,7	1,0	7,6
хъуымыхъхъæттæ	9,5	1,5	98,0	77,3	0,1	0,5
кæстæттæ	2,8	0,4	78,3	70,8	1,6	2,7
дзуддæттæ	1,2	0,2	27,7	26,9	0,7	8,2
тæтæйрæгтæ	2,0	0,3	75,4	71,1	1,2	3,1
белорусæгтæ	1,8	0,3	47,0	44,4	0,7	8,4
цæцæйнæгтæ	2,6	0,4	95,0	86,2	0,3	1,2
азербайджайнæгтæ	1,7	0,3	74,2	67,6	3,0	2,8
цигантæ	1,5	0,2	98,7	74,9	0,1	0,3
грекъæгтæ	2,9	0,5	69,2	66,9	0,7	1,6
корейæгтæ	3,0	0,5	63,9	58,7	0,3	1,1
немыцæгтæ	3,1	0,5	58,8	52,1	0,5	0,9
æндæр нацитæ	7,4	1,2	72,5	68,3	2,0	0,2

Сфысты рæстæг нацийы æмрæнхъ хыгъды цыдысты мадæлон æвзаг æмæ адæм хорз кæй зонынц, ССР Цæдисы адæмты уыцы дыккаг æвзаг.

Цы бæрæггæнæнтæ ист æрцыд, уыдон æвдисынц, республикæйы цæрджыты 96 проценты сæ мадæлон æвзагыл кæй нымайынц сæхъ нацийы æвзаг, 4 проценты — ССР Цæдисы иннæ адæмты æвзæгтæ (1979 азы дæр уыдис ахæм уавæр). Фæфылдæр, уырыссаг æвзаг дыккаг æвзаг чи схуыдта, ахæм адæймæгты нымæц, 1979 азы — 314,2 мины (53 проценты), 1989 азы — 369,9 мин адæймаджы (58 проценты). Фæпарахатдæр ирон æвзаг иннæ нациты æвзæгтæй æмæ æнæхъæнæй у 3,8 адæймæгæй 1989 азы сфысты рæстæг нацийы мадæлон æвзаг ирон æвзаг æмæ адæм хорз кæнæ дыккаг æвзаг схуыдтой 332,6 мин адæймаджы, кæнæ 52,6 проценты, 1979 азы — 296,5 мин адæймаджы, кæнæ 50,1 проценты.

Адæмы сфысты бæрæггæнæнтæм гæсгæ республикæйы нудадзыг цæрæг 632,4 мин адæймагæй 300,5 мины кæнæ 47,5 проценты уыдысты хъуыддагыл хæст, ома куыстуæтты, кусæндæтты, организацийты, колхозты, кооперативты кусджытæ; 127,4 мин адæймаджы дардта падзахад (пенсинсджытæ, стипендинсджытæ æмæ æндæрæ); 198,4 мины — хицæн адæймæгты дарынæгтæ (сæйрагдæр ахуырдзаутæ, скъолайы агъоммæйы сывæллæттæ).

кусджытæ	0,5		0,8
стипендинсджытæ	3,8		3,4
пенсинсджытæ æмæ маддзахад кæй дары, иннæ уыцы адæймæгтæ	14,7		16,8
хицæн адæймæгты дарынæгтæ	32,3		31,4
цæрæнхосты æндæр гуырæнтæ кæмæн ис æмæ сæ чи нæ бацамыдта, уыдон	0,1		0,1

Таблицæйæ куыд зыны, афтæмæй 1989 азы хъуыддаджы нымæц 48,6 процентæй æрхаудта 47,5 процентмæ.

Республикæйы æппæт адæмы нымæц 6,8 проценты фæфылдæр уæвгæйæ, куыстылæуд адæмы нымæц фæцис 4,5 проценты къаддæр. Куыстылæуд адæмы 'хсæн куыстхъом кары адæймæгтæ кусджытæ 0,8 проценты, стипендинсджытæ 3,4 проценты, пенсинсджытæ æмæ маддзахад кæй дары, иннæ уыцы адæймæгтæ 16,8 проценты, хицæн адæймæгты дарынæгтæ 31,4 проценты, цæрæнхосты æндæр гуырæнтæ кæмæн ис æмæ сæ чи нæ бацамыдта, уыдон 0,1 проценты.

Зымæг фылдæр фæцис, адæмон хæдзарады чи кусы, хистæр ахæм куыстхъом адæмы нымæц. Уыцы кары 1000 адæймагæй 238 сты куыстады, 1979 азы та уыдысты 146.

1989 азы адæмы сфысты фæдыл уæлдæр цы æрмæг æрхастам, уый æвдисы, 10 азы дæргъы нæй-ну нудадзыг цæрæг кæй æрцыд адæмæдзæф кæй æрцыд адæмæдзæф сæ нацийы æвзаг æмæ сæ æвзæгтæй æмæ сæ æвзæгтæй æмæ сæ æвзæгтæй

фтыд 45 проценты, сылгоймæгтыл та 37 проценты. 1000 нæлгоймаджы хыгъдмæ 1959 азы хаудта 1219 сылгоймаджы, 1970 азы — 1179, 1979 азы — 1149, 1989 азы — 1158.

Нæлгоймæгты æмæ сылгоймæгты бæрц кæрæдзимæ уæлдай хæстæгдæр у Кировы районы, уым 1000 нæлгоймæгтыл 1989 азы 12 январмæ уыдис 1,6 мин адæймаджы, кæнæ та 0,3 проценты къаддæр.

Дæлдæр хаст бæрæггæнæнтæ лæвæрд цæуынц нæ дзырдзыр цæрæг адæммæ æмæ дзы цы адæм цардис, уымæй уыдис 632,4 мин адæймаджы æмæ дзы цы адæм цардис, уымæй уыдис 1,6 мин адæймаджы, кæнæ та 0,3 проценты къаддæр.

Дæлдæр хаст бæрæггæнæнтæ лæвæрд цæуынц нæ дзырдзыр цæрæг адæммæ æмæ дзы цы адæм цардис, уымæй уыдис 1,6 мин адæймаджы, кæнæ та 0,3 проценты къаддæр.

Айразмæйы сфыстимæ абаргæйæ, адæм сæ кармæ æмæ æнтой мæнæ афтæ:

	Мингай адæймæгтæ		% æппæт цæрджытæм гæсгæ	
	1979 аз	1989 аз	1979 аз	1989 аз
ЦИАССР-йы æппæт цæрджытæ	592,0	632,4	100,0	100,0
уынмæ мæнæ ахæм карты:				
0—4 азы	48,1	55,5	8,1	8,8
5—9	47,4	52,6	8,0	8,3
10—14	50,8	50,8	8,5	8,0
15—19	61,8	51,1	10,4	8,0
20—24	52,3	49,1	8,8	7,8
25—29	41,3	51,2	7,0	8,0
30—34	28,5	46,7	4,8	7,4
35—39	37,2	40,5	6,3	6,4
40—44	46,5	27,3	7,9	4,3
45—49	38,3	36,0	6,5	5,7
50—54	37,1	42,7	6,3	6,8
55—59	22,6	35,8	3,8	5,7
60—69	43,3	51,7	7,3	8,2
70—79	26,5	29,0	4,5	4,6
80—89	7,5	10,5	1,3	1,7
90 азы æмæ хистæр	2,8	1,9	0,5	0,3
Æппæт адæмæй куыстхъом кары сты (нæлг. 16—59 азы сылг. 16—54 азы)	339,4	350,5	57,3	55,4
Адæмы рæстæмбис кар	33,0	33,7	—	—

80-æм азты адæм сæ кармæ гæсгæ уыдысты уæлдай хуыздæр фæллойхъом адæм

	проценттæй			
	1979 аз		1989 аз	
	нæлгоймæгтæ	сылгоймæгтæ	нæлгоймæгтæ	сылгоймæгтæ
16 азы æмæ фылдæр кæуыл цæуы, æппæт уыцы адæм уынмæ:	100	100	100	100
къайады уæвджытæ	65	53	65	53
къайады чи никуы уыдис, уыдон	30	20	28	19
идæдзтæ	2	20	3	19
кæрæдзийæ чи ахицæн, ахæмтæ	3	7	4	9

Нæлгоймæгтимæ абаргæйæ, сылгоймæгтæй къаддæр нс къайады уæвджытæ æмæ фылдæр идæдзтæ, стæй рахицæнуæвджытæ. Уый тынгдæр у, хистæр кары сылгоймæгты нымæц нæлгоймæгты нымæцæй фылдæр кæй у, уый фыдæй.

Сфыстыбæрæггæнæнтæм гæсгæ 576,6 мин адæймаджы кæнæ республикæйы æппæт цæрджыты 91,2 проценты цæрынц бинонтæй. Бинонты нымæц фæцис 1979 азæй 11,2 мины фылдæр æмæ 1989 азы 12 январмæ уыдис 151,4 мины. Нумæ цæрæг бинонты рæстæмбис бæрц баззад 1979 азы хуызæнæй æмæ æнæхъæнæй республикæйы у 3,8 адæймаджы, горæтты — 3,6 æмæ хъæуты — 4,3. Горæттæй бинонты бæрц тæккæ фылдæр у Дигорайы — 4,4 адæймаджы, хъæутæй Орджоникидзейы горсоветы хъæуты — 5,4 æмæ Горæтгæрон районы — 4,7 адæймаджы.

Сфыстыбæрæггæнæнтæм гæсгæ 576,6 мин адæймаджы кæнæ республикæйы æппæт цæрджыты 91,2 проценты цæрынц бинонтæй. Бинонты нымæц фæцис 1979 азæй 11,2 мины фылдæр æмæ 1989 азы 12 январмæ уыдис 151,4 мины. Нумæ цæрæг бинонты рæстæмбис бæрц баззад 1979 азы хуызæнæй æмæ æнæхъæнæй республикæйы у 3,8 адæймаджы, горæтты — 3,6 æмæ хъæуты — 4,3. Горæттæй бинонты бæрц тæккæ фылдæр у Дигорайы — 4,4 адæймаджы, хъæутæй Орджоникидзейы горсоветы хъæуты — 5,4 æмæ Горæтгæрон районы — 4,7 адæймаджы.

Сфыстыбæрæггæнæнтæ æмæ æнæхъæнæй республикæйы 1989 азы 1 январмæ æппæт цæрджытæ — 632,4 мин адæймаджы. Сæ 1979 азы 1 январмæ æппæт цæрджытæ — 592,0 мин адæймаджы. Сфыстыбæрæггæнæнтæ æмæ æнæхъæнæй республикæйы 1989 азы 1 январмæ æппæт цæрджытæ — 632,4 мин адæймаджы. Сæ 1979 азы 1 январмæ æппæт цæрджытæ — 592,0 мин адæймаджы.

45 Ирыстоны хъæбатыр фырттæ

Никитæ ДРОНОВ

Никитæ Дорофейы фырт Дронов, Советон Цæдисы Хъæбатыр, райгуырд 1900 азы 14 сентябры, Полтавæйы облæсты, Гамалиевкæйы хъæуы, зæхкусæджы хæдзары. 1911 азы йæ ныййарджытимæ æрцард Мæздæджы районы Троицкæйы станицæйы. 1918 азы каст фæцис Мæздæджы реалон училище, æмæ уыцы аз барвæндæй бацыд Сырх Æфсадмæ. Архайдта мидхæсты, дæрæн кодта урс бандæты Мæздæг æмæ Орджоникидзейы алыварсты. 1927 азы каст фæцис хæстон-политикон курсытæ. Фыдыбæстæйы Стыр хæст æй æрæйнæфта, йæ ахуыр дарддæр хæццæ кодта, афтæмæй. Снысан æй кодтой партизанты-рæмудзджыты цæттæгæнæн скъолайы хæстон комиссарæй. Арæх-иу атахт знаджы чъылдымæ, партизантæн æххуыс кæнынмæ.

1943 азы каст фæци «Выстрел»-ы курсытæ æмæ йæ снысан кодтой 170-æм гвардион полчъы командирæй. 1944 азы дæлбулкъон Дронов архайдта Украинæйы, Молдавийы, Польшæйы горæттæ æмæ хъæутæ сүæгъд кæныныл хæстыты. 1944 азы 1 августы полкъ бахызт Вислайы цæугæдоны сæрты æмæ хæсты бацыд фашистон æфсæдты ныхмæ. Байстой цалдæр хъæуы, ныццагътой бирæ знæгты, уацары райстой 350 гитлероны. Уыцы сгуыхтдзинады тыххæй Никитæ Дронович сакkаг кодтой Советон Цæдисы Хъæбатыр ном.

Хæсты фæстæ булкъон Дронов куста Бакуйы горæты æфсæддон комиссарæй. Йæ хæстон сгуыхтдзинадтæ бæрæггонд æрцыдысты Ленины дыууæ, Сырх Тырысайы цыппар, Суворовы, Сырх стъалыйы ордентæй, бирæ майдантæй.

1961 азы 5 апрелы булкъон Дронов амард. Ныгæд æрцыд Бакуйы. Йæ номыл нс уынг Троицкæйы.

КЪЕСАТЫ Астан

Къесаты Никъалайы фырт Астан райгуырд 1914 азы 11 сентябры Дигорайы, службæгæнæджы хæдзары. Ам фæцис 7 къласы, стæй та рабфак Мæскуыйы.

Хæстон-Денджызон Флоты службæ кæныны райдыдта 1933 азы. 1937 азы каст фæцис М. В. Фрунзейы номыл Уæлдæр хæстон-денджызон училище. Нысангонд æрцыд Сау денджызы флотмæ, доныбиты цæуæг лодкæйы командирæй. Фыдыбæстæйы хæсты архайдта йæ фыццаг бонтæй фæстæмæ. Къесайы-фырты «Малюткæ» 11 мæймæ 7 хатты ацыд хæстон «балцы» æмæ фæдæлдон кодта знаджы 5 транспорты, 2 хæдцæугæ баржæйы. Астан йæхи равдыста æхсарджын денджызон командирæй.

1944 азы йын саккаг кодтой Советон Цæдисы Хъæбатыры ном. Хæсты кæронмæ уыдис тохы цæхæры. Æдæппæтæй фæдæлдон кодта знаджы 9 науы.

Хæсты фæстæ дарддæр службæ кодта Флоты. 1953 азы каст фæцис Хæстон-Денджызон академи, ссис 1-ар ранджы капитан. Бирæ азты ахуыргæнæгæй фæкуыста Севастополы Уæлдæр хæстон-денджызон инженерон училищейы. 1970 азæй фæстæмæ уыдис отставкæйы.

Стыр ныфс æмæ лæгдзинад кæй равдыста, уый тыххæй йæ Советон хицауад схорзæхджын кодта Ленины, Сырх Тырысайы æртæ, Фыдыбæстæйы хæсты, Сырх стъалыйы ордентæй, майдантæй.

Къесаты Астан амард 1977 азы, 15 январы, Баныгæдтой йæ Севастополы.

Йæ ном ын хæссынц каспагахсæн траулер, Дигорайы астæуккаг скъола, уынгтæ Орджоникидзейы æмæ Дигорайы.

КОЗАТЫ Алыксандр

Советон Цæдисы Хъæбатыр Козаты Алыксандр райгуырд 1919 азы 9 октябры Хъæрæсе — Черкессийы облæсты, Хетæгкаты Къостайы хъæуы, зæхкусæджы хæдзары. Хъæуон скъолайы авд къласы сахуыр кæныны фæстæ бацыд горæт Сухумы кооперативон техникуммæ. Уырдыгæй йæ акодтой Советон Æфсады рæнхъытæм.. 1939 азы каст фæцис Орджоникидзейы фистæгæфсæддон училище, æмæ йæ æрвыстой Одессæйы æфсæддон зылдмæ. Фыдыбæстæйы Стыр хæсты уæвгæйæ, Алыксандр архайдта Кавказ, Хъырымы æрдæгсакъадах æмæ Одессæ ссæрибар кæныныл карз тохты.

Козаты Алыксандр удуæлдай тох кодта фашисттæй Цæгат Ирыстон ссæрибар кæныныл. 1943 азы январы Алыксандр ссис механизацигонд къорды сæргълæууæг. Йæ æфсæддонтимæ фашисттæм бабырста æмæ сын ныппырх кодта сæ техникæ, скуынæг кодта сæдæгай салдæттæ æмæ афицерты. Козайы-фырты къорд фыццаг бацыд Æрæфы районы Сырх Дыгуры хъæумæ, Цыколамæ, Налцыкмæ, Пятигорскмæ, Армавирмæ... 1943 азы сæрды Козайы-фырт æмæ йæ хæстонтæ архайдтой Кубань знæгтæй ссыгъдæг кæныны хæстыты.

Йæ хъæбатырдзинæдты тыххæй йын 1945 азы 29 июны лæвæрд æрцыд Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Хæсты фæстæ каст фæцис М. В. Фрунзейы номыл æфсæддон академи æмæ дыууæ куыста ахуыргæнæгæй. Александр хорзæхджын у аст хæстон орден æмæ майдантæй.

1960 азæй фæстæмæ булкъон Козаты Алыксандр нс запасы. Цæры Мæскуыйы: Хорз бастдзинæдтæ йын нс Ирыстонимæ, республикæйы фæллойгæнджытимæ, фæсивæдимæ, ветерантимæ.

КЦОЙТЫ Петр

Хæтæлдойнæгтæ абон дæр ма хорзæй мысынц Кцойты Налыхъхъы фырт Петры. Райгуырд ацы хъæуы 1902 азы, зæхкусæджы хæдзары. Ахуыр кодта хъæуы астæуккаг скъолайы.1922—1923 азты службæ кодта ЧОН-ы. 1925 азы бацыд ÆК (б)П-йы рæнхъытæм. 1930 азы Симферополы каст фæцис рабфак. Куыста Ленинграды. 1930 азы йæ арвыстой В. И. Ленины номыл Хæстон-политикон академимæ æмæ йæ каст фæцис 1936 азы. Фыдыбæстæйы Стыр хæсты размæ ахуыргæнæгæй куыста Орджоникидзейы фистæгæфсæддон училищейы, равзæрстой йæ училищейы партион организацийы секретарæй.

1941 азы июлæй фæстæмæ Петр уыдис хæццæг æфсады. Баехджын полчъы комиссар уæвгæйæ, архайдта Ныгуылæн фронты хæстыты, уыдис Мæскуыйыл тохты. 1942 азы июлы Кцойы-фырты снысан кодтой баехджын дивизийы политхайады хицауæй. 1943-1944 азты ахуыр кодта М. В. Фрунзейы номыл хæстон академийы. 1944 азы сентябры дæлбулкъон Кцойы-фырт ссис полчъы командир. Уæгъд кодта Белоруссæм, Польшæ, архайдта Берлин райсыныл хæсты. Петры полкъ бахызт цæугæдон Вислайыл æмæ карз хæстытимæ цыдис размæ. Иу ран æртыхст фашисты стыр къордыл, ныддæраен æй кодта æмæ уацары райста 100 салдаты æмæ афицеры. Уыцы æмæ иннæ стыр сгуыхтдзинæдты тыххæй 1945 азы 24 мартъийы Кцойты Петраен саккаг кодтой Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Петры полкъ фесгуыхт Берлиныл тохты. Карз хæсты уæззау цæф фæцис æмæ амард госпитæлы 1945 азы 8 майы.

Йе стыр сгуыхтдзинæдты тыххæй йын лæвæрд æрцыд Ленины, Фыдыбæстæйы хæсты, Сырх Стъалыйы ордентæ, майдантæ. Хъæбатыры номыл уынг нс Орджоникидзейы.

ХЪЫБЫЗТЫ Алыксандр

Хъыбызты Никъалайы фырт Алыксандр райгуырд 1912 азы, 27 октябры, Дигорайы, зæхкусæджы хæдзары. Каст фæцис æнæххæст астæуккаг скъола æмæ куыста колхозы. Ашхабады уыдис хæдзарадон куыстыты.

Фыдыбæстæйы Стыр хæстмæ ацыд 1942 азы. Йæ фыццаг тох уыдис Мæскуыйы бынмæ. Уым фæцæф. Куы фæдзæбæх, уæд æй арвыстой хæдцæугæ артиллерион полкъмæ. Архайдта Курскы къæлæты карз хæстыты, ахызт Днепры сæрты, уæгъд кодта Украинæ æмæ Польшæйы горæттæ æмæ хъæутæ.

Берлиныл тохты хистæр сержант Хъыбызы-фырт уыдис хæдцæугæ сармадзаны командир. 1945 азы 16—17 апрелы ныппырх кодта 5 фашистон танчы, 3 сармадзаны, 6 пулеметы, ныццагъта 60 салдаты. Уыцы хæсты фæцис уæззау цæф. Хæсты азты Алыксандр йæ сармадзанæй ныддæраен кодта æдæппæтæй 24 танчы æмæ хæдцæугæ сармадзаны, 62 автомашинæйы, 37 пулеметы, ныццагъта 400 салдат æмæ афицеры.

1945 азы 31 майы Хъыбызты Алыксандрæн радтой Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Хæсты фæстæ цардис Кисловодскы. 1985 азæй фæстæмæ цæры г. Орджоникидзейы. Разæнгардæй архайы фæсивæды хæстон-патриотон æмæ интернационалон хъомылады.

Фыдыбæстæйы Стыр хæсты лæгдзинад кæй равдыста, уый тыххæй йын Советон хицауад саккаг кодта Ленины, Сырх Тырысайы, Фыдыбæстæйы хæсты, Сырх стъалыйы ордентæ, майдантæ.

Партийы уæнг у 1945 азæй.

Цыбыр хабæрттæ

САРÆН АДÆМ

Мæздæджы æнтыстджынæй кусы кооператив «Березка». Уый æнæкъуылымпыйæ æххæст кæны республикæйы арæзтадон организациты заказтæ. Курдиæттæ йæм цæуы бæстæйы бирæ рæттæй. Уæлдай æхсызгондæрæй агурынц хъæдæй конд дзаумæттæ: дуæрттæ, рудзгуыты фæлгæттæ... Æмæ сын æрвитынц. Æрæджы сæххæст кодтой Волгограды, Краснодары, Куйбышевы, Саратовы, Кæсег-Балхъары, Цæцæн-Мæхъæлы, Дагестаны арæзтадон организациты курдиæттæ.

Сæрæн адæм кусы кооперативы.

●

ЗИУТÆ

Ныр цалдæр сабаты Хъæдгæроны цæрджытæ æмгуыппæй рацæуынц зиумæ æмæ зилынц уынгтæм, æхсæнадон бынæттæм. Сæ хуыз скалдтой сæйраг уынг, Фыдыбæстæйы Стыр хæсты чи фæмард, уыдоны цыртдзæвæн. Хъæуы змæлы бирæ адæм, кæмæ дзы væййы чъыры ведра, кæмæ цъылын, уисой, белтæ, халамæрæнтæ.

Хъæуы цæрджытæ ноджы æнувыддæраей бакуыстой Ленины райгуырды 120 азы кадæн Æппæтцæдисон зиуы.

●

СОВХОЗЫ ÆХХУЫС

Фарон Джызæлы совхоз «Первомайский»-ы коллектив сыгъдæг пайда райста иу милуан æмæ 500 мин сомы. Уый хæдзарады разамындæн фадат нс хъæуы организацитæн фехъуыс кæнынæн.

Зæгъæм, фарон Джызæлы совхозы механизатор Валерик Схъомыл. Каст фæцис 10 къласы уырыссаг скъолайы Бакуйы. Уый фæстæ æфсæддон скъола, райста цалдæр азы разæмæ лейтенанты цин. Ирон адæмы æхсæн нюхуы цард. Æрæджы ам уыд йæ уæлæфты рæстæг. Нæ дзы схаул ныр сыгъдæг æхсæнадон бынæтты æмæ æгъдауджытæй. Æрмæст дæр уыдис, уый дын дæ фырт бæрæг æнтыстджын.

ХЫНЦÆГТЫ Аллæ,
Ногхъæуы астæуккаг скъолайы 11-æм къласы ахуыргæнинаг.

НЫФФЫСТОЙ НÆМ ФЫЦЦАГ ХАТТ

ЦÆМÆН АФТÆ КÆНÆМ?

Мæнмæ дæр сæвзæры алыхуызон хъуыдытæ не 'гъдæутты тыххæй, æрсагъæс кæнын, бирæ цыдæртæ кæй нæ зонын, ууыл. Тынг цымыдисаг есис ацы фæстаг рæстæг газет «Рæстдзинад». Уæлдай тынгдæр та мæ зæрдæмæ цæуы нæ фыдæлтыккон æгъдæутты тыххæй кæсын. Бирæ хæттыты бафæрсын æз нæ хъæуы хистæрты, мæ зæрдæмæ тынгдæр цы æгъдæуттæ цæуы, уыдонæй. Фæлæ ну аххосаг уый у, æмæ арæх уыдон дæр дзурæг куыд кæнынц, афтæ сæ æххæст нæ кæнынц сахæдæг. Æмæ уæд мах та, æрыгон фæлтæр, кæцæй зонæм нæ рагон хъæугæ æмæ ахсджиаг æгъдæуттæ.

Арæх хистæр сылгоймæгтæй фехъусын, зæгъгæ-ну чындз куы æрхастой, уæд-ну æнæхъæн къуыри хъаст нæ райхæлд. Чындз та хъуамæ йæ сæрмагонд бынаты лæууыданд æфсæрмдзæстæй. Мæ цæстытыл уайы, æрмæст уайы, уынгæ никуы фæкодтон, ахæм хъæлдзæгдзинад: фæсивæд кафынц, зарынц, лæггад кæнынц хистæртæн, лæгъстæ кæнын сын нæ хъæуы кафынмæ рахизынæн. Ныртæккæ уыдон фыны фенæгау сты. Фæндыры зæлтæ бирæ цындзинады хъуегæ дæр нæ фæкæндзынæ, фæсивæд фæскъуымтæй расыгæй сæ хæдзæрттæм апырх væййынц.

Æвæццæгæн, фæсивæд уым бынтон ахъаддзын нс сты. Нæ хистæртæ сæ куы æххæст кæниккой, уæд сæ мах дæр уынеккам æмæ сыл ахуыр кæниккам. Мæнæн хъыг у, ирон адæм сæ чындзæхсæвы фæтк æндæр адæмты æнгæс кæй кæнынц. Мах куы ничи фæсмы, уæд мах, ирон адæм, цæмæн тыхсæм æмæ æппæраем нæ рæсугъд æгъдæуттæ? Ирон чындзæхсæвæй та ма рæсугъддæр цы уа! Уæд æй æндæр нацины чындзæхсæвты хуызæн цæмæн æрахъæн рестораны æмæ æндæр бынæтты? Цæмæй æвзæр уыд, лæппу йæ хистæртæй æфсæрмы кæй кодта æмæ йæ чындзæхсæвы бон йе 'рдхæрдтæй нскæмæ кæй уыди, уый. Ныр та ногуспжын æфсæрмы нал зоны æмæ кæрты рацу-бацу фæкæны. Уыдæттæ куы ферох кодтой, уæдæй фæстæмæ нал нс уаг æмæ æфсарм фæсивæдмæ.

Абон 15—18 азы цы фæсивæдыл сæххæст, уыдон сæ хистæртыл куы нæ сахуыр уой æгъдауыл, уæд кæцæй хъуамæ зоной алцыппæт. Уымæ гæсгæ нæ бирæ рæсугъд æгъдæуттæ рох кæнынц. Иу куывдмæ, ну авдæнбæттæнмæ нал цæуæм æнæ лæвæрттæ æмæ æхца бафидгæйæ. Кæд дæм нæй, уæд цæугæ дæр ма кæн! Æз мæ хистæртæй фехъуыстон, зæгъгæ-ну, лæппу æфсадмæ куы цыди, уæд-ну мысайнаг радтой 3 сомы, фæлæ фæстæмæ сыздæхæ æмæ ма йын йæ куывды æхцатæ æмбырд кæной, уый нæ уыди. Ныр та бирæ бинонтæ уымæй дæр пайда кæнынц. Иу адæймаг дæр нæма скодта «лæвар» куывд. Æрхонынц бирæ адæм, фылдæр хатт сыл æххæстгæ дæр нæ фæкæнынц, фæлæ уыдонæй алчидæр 10—15 сомы аргъ уаздæр væййы æмæ уымæн фæуадзæн куыд нс?! Хæдзары хицау бавдæлы æмæ хуынд адæмы рабадын кæны, сæрд уа, зымæг уа, кæрты. Хæснагæн иу кæстæр не ссардзынæ лæггад кæнынæн, ныр дыгур алæууæгæн. Фæлтау уыдон сæхи байсдзысты мидæмæ сыгъдæг агъуыстытæм æмæ уым дзидзджын сты ли фарсмæ æрбаддзысты.

Цæмæн афтæ кæнæм? Цæмæн хæссæм ахæм æгадгæнæг митæ нæ сæрмæ? Æз сидын ме 'мгар фæсивæдмæ, цæмæй тох кæной æгъдауджытыл ныхмæ. Абон мах нæ хистæртæн кад куы нæ кæнæм, уæд нæхи дæр уырдæм хъæуы. Дзæгъæлы нæ заегъы ирон æмбисонд: «Дæ фыдæн цы фæуай, уый дын дæ фырт бæрæггæн».

ХЫНЦÆГТЫ Аллæ,
Ногхъæуы астæуккаг скъолайы 11-æм къласы ахуыргæнинаг.

ÆРЦЫДТÆН АХÆМ ХЪУЫДЫМÆ

Мах алы аз дæр исæм «Рæстдзинад». Мæнмæ ницы ахуыргонддзинад нс, фыссын рæдыдтимæ. Фæлæ не 'скæндзæн ахæм рæстæг, æмæ ма бакæсон кæронмæ газет «Рæстдзинад». Мæнæ Кцойты Астемыры уацхъуыд та 16 февралы бакастæн

полчы командирæй. 1944 азы дæлбулкъон Дронов архайдта Украинæйы, Молдавийы, Польшæйы горæттæ æмæ хъæуты суæгъд кæныныл хæстыты. 1944 азы 1 августы полкъ бахызт Вислæйы цæугæдоны сæрты æмæ хæсты бацыд фашистон æфсæдты ныхмæ. Байстой цалдæр хъæуы, ныццагътой бирæ знæгты, уацары райстой 350 гитлероны. Уыцы сгуыхтдзинады тыххæй Никитæ Дронов æн саккаг кодтой Советон Цæдисы Хъæбатыр ном.

Хæсты фæстæ булкъон Дронов куыста Бакуйы горæты æфсæдон комиссар. Йæ хæстон сгуыхтдзинæдтæ бæрæггонд герцыдысты Ленины дыууæ, Сырх Тырысайы цыппар, Суворовы, Сырх стъалыйы ордентæй, бирæ майдантæй.

1961 азы 5 апрелы булкъон Дронов амард. Ныгæд æрцыд Бакуйы. Йæ номыл нс уынг Троицкæйы.

науы.

Хæсты фæстæ дарддæр службæ кодта Флоты. 1953 азы каст фæцис Хæстон-Денджызон академи, сснс 1-аг ранджы капитан. Бирæ азты ахуыргæнæгæй фæкуыста Севастополы Уæлдæр хæстон-денджызон инженерон училищейы. 1970 азæй фæстæмæ уыдис отставкайы.

Стыр ныфс æмæ лæгдзинад кæй равдыста, уый тыххæй йæ Советон хицауад схорзæхджын кодта Ленины, Сырх Тырысайы æртæ, Фыдыбæстæйы хæсты, Сырх стъалыйы ордентæй, майдантæй.

Къесаты Астан амард 1977 азы, 15 январы, Баныгæдтой йæ Севастополы.

Йæ ном ын хæссынц кæсгæ-æхсæн траулер, Дигорайы астæуккаг скъола, уынгтæ Орджоникидзейы æмæ Дигорайы.

сæдæгай салдæттæ æмæ афицерты. Козайы-фырты къорд фыццаг бацыд Æрæфы районы Сырх Дыгуры хъæумæ, Цыколамæ, Налцыкмæ, Пятигорскмæ, Армавирмæ... 1943 азы сæрды Козайы-фырт æмæ йæ хæстонтæ архайдтой Кубань знæгтæй ссыгъдæг кæныны хæстыты.

Йæ хъæбатырдзинæдты тыххæй йын 1945 азы 29 июны лæвæрд æрцыд Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Хæсты фæстæ каст фæцис М. В. Фрунзейы номыл æфсæддон академи æмæ дзы куыста ахуыргæнæгæй. Аликсандр хорзæхджын у аст хæстон орден æмæ майдантæй.

1960 азæй фæстæмæ булкъон Козаты Аликсандр нс запасы. Цæры Мæскуыйы: Хорз бастдзинæдтæ йын нс Ирыстонимæ, республикæйы фæллойгæнджытимæ, фæсивæдимæ, ветерантимæ.

номыл хæстон академийы. 1944 азы сентябры дæлбулкъон Кцойы-фырт сснс полчы командир. Уæгъд кодта Белорусси, Польшæ, архайдта Берлин райсыныл хæсты. Петры полкъ бахызт цæугæдон Вислæйыл æмæ карз хæстытимæ цыдис размæ. Иу ран æртыхст фашистты стыр къордыл, ныддаræн æй кодта æмæ уацары райста 100 салдаты æмæ афицеры. Уыцы æмæ иннæ стыр сгуыхтдзинæдты тыххæй 1945 азы 24 мартъийы Кцойты Петраен саккаг кодтой Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Петры полкъ фесгуыхт Берлиныл тохты. Карз хæсты уæззау цæф фæцис æмæ амард госпитæлы 1945 азы 8 майы.

Йе стыр сгуыхтдзинæдты тыххæй йын лæвæрд æрцыд Ленины, Фыдыбæстæйы хæсты, Сырх Стъалыйы ордентæ, майдантæ. Хъæбатыры номыл уынг нс Орджоникидзейы.

кодта æдæппæтæй 24 танчы æмæ хæдцæугæ сармадзаны, 62 автомашинайы, 37 пулеметы, ныццагъта 400 салдат æмæ афицеры.

1945 азы 31 майы Хъибызты Аликсандраен радтой Советон Цæдисы Хъæбатыры ном.

Хæсты фæстæ цардис Кисловодскы. 1985 азæй фæстæмæ цæры г. Орджоникидзейы. Разæнгардæй архайы фæсивæды хæстон-патриотон æмæ интернационалон хъомылады.

Фыдыбæстæйы Стыр хæсты лæгдзинад кæй равдыста, уый тыххæй йын Советон хицауад саккаг кодта Ленины, Сырх Тырысайы, Фыдыбæстæйы хæсты, Сырх стъалыйы ордентæ, майдантæ.

Партийы уæнг у 1945 азæй.

СОВХОЗЫ ÆХХУЫС

Фарон Джызæлы совхоз «Первомайский»-ы коллектив сыгъдæг пайда райста иу милуан æмæ 500 мин сомы. Уый хæдзарады разамындæн фадат нс хъæуы организацитæн фехъуыс кæнынæн.

Зæгъæм, фарон Джызæлы 2-æм астæуккаг скъолайæн радта 26 мин сомы. Ацы аз та дыууæ скъолайæн радих кодта 70 мин сомы. Уымæй уæлдай ма 10 мин сомы схардз кæндзæн. Джызæлы ансамбль «Арт» г. Киевы фестивалмæ куы цæуа, уæд.

Уый бæрц æхцæтæ ауагъта хъæуы милицæйæн, стæй тагъд медицинон æхххуысы хайадæн. Æппæт уыцы хъуыддæгты ацы совхоз бафæзминаг у иннæ хæдзарæдтæн.

●

ÆХСЫЗГОНÆЙ

Æрæджы Хъызлары адæмон театры коллектив сфæлдыстадон балцы уыдис æфсымæрон Дагестаны Бабаюртовы районы. Уым равдыстой спектакль хъуымыхъхъаг æвзагыл Сæвæрдта йæ театры режиссер П. Дадов. Спектакль тынг фæцыд фысымты зæрдæмæ.

Уый фæстæ та Хъызлармæ æрбацæуд Бабаюртовы районы эстрадæ æмæ цирчы аивады адæмон коллектив. Сæ концерттæм сын æхсызгонæй бакастысты районы иннæ хъæуты фæллойгæнджытæ дæр. Адæм сæ баззадысты стыр бузныгæй.

хъыг у, ирон адæм сæ чындзæхсæвы фæтк æндæр адæмты æнгæс кæй кæнынц. Мах куы ничи фæзмы, уæд мах, ирон адæм, цæмæн тыхсæм æмæ æппарæм нæ рæсугъд æгъдæуттæ? Ирон чындзæхсæвæй та ма рæсугъддæр цы уа! Уæд æй æндæр нациты чындзæхсæвты хуызæн цæмæн áразæм рестораны æмæ æндæр бынæтты? Цæмæй æвзæр уыд, ларпу йæ хистæртæй æфсæрмы кæй кодта æмæ йæ чындзæх-

Цæмæн афтæ кæнæм? Цæмæн хæссæм ахæм æгадгæнæг митæ нæ сæрмæ? Æз сидзын ме 'мгар фæсивæдмæ, цæмæй тох кæной æгъдæухалдиты ныхмæ. Абон мах нæ хистæртæн кад куы нæ кæнæм, уæд иæхи дæр уырдæм хъæуы. Дзæгъæлы нæ зæгъы ирон æмбисонд: «Дæ фыдæн цы фæуай, уый дын дæ фырт бафиддзæн».

ХЫНЦÆГТЫ Аллæ,
Ногхъæуы астæуккаг скъолайы 11-æм къласы ахуыргæнинаг.

ÆРЦЫДТÆН АХÆМ ХЪУЫДЫМÆ

Мах алы аз дæр исæм «Рæстдзинад». Мæнмæ ницы ахуыргонддзинад нс, фыссын рæдыдтимæ. Фæлæ не 'скæндæн ахæм рæстæг, æмæ ма бакæсон кæронмæ газет «Рæстдзинад». Мæнæ Кцойты Астемыры уацхъуыд та 16 февралы бакастæн «Уæрæседзаутæ». Раст зæгъы, цæмæн хъæуы тыхдзырд кæныл уырыссагау дæхи æмхуызон иронимæ. Фæлæ, хъигагæн, афæдз æндæр горæты чи фæцæры, уый иронау хорз нал фæдзуры.

Мæ фыды æфсымæры лæппу Тембот Бакумæ ацыд цæрынмæ 1947 азы, æрхаста хуымæлæггаг Ælбегаты чызджы. Уым сын райгуырд лæппу Валерик. Схъомыл. Каст фæцис 10 къласы уырыссаг скъолайы Бакуйы. Уый фæстæ æфсæддон скъола, райста цалдæр азы размæ лейтенанты цин. Ирон адæмы æхсæн никуы цард. Æрæджы ам уыд йæ уæлæфты рæстæг. Нæ дзы схауд ну уырыссаг чыхæ мæхимæ дзургæйæ. Æмæ бирæ фæхъуыдыйы фæстæ æрцыдтæн ахæм хъуыдымæ; нс æм ирон æгъдау, ирон туг, Ирыстонæй дард уæвгæйæ йæ ныййарджытæ сæ ироидзинадыл стырæрдæг нæ кæнынц.

ДЗГОЙТЫ Тепсарыхъо,
Заманхъул.

Редактор ХЪЕСАТЫ В.

ЦÆГАТ ИРЫСТОНЫ
ПАДДЗАХАДОН ДРАМОН ТЕАТР

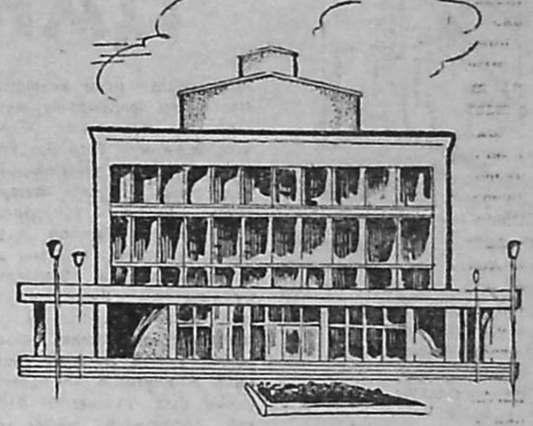

27, 28, 29 апрелы
ПРЕМЬЕРÆ
Айларты А. пьесæмæ гæсгæ спектакль
«КÆДÆМ ТÆХÆМ?»
Режиссер — Мерденты М.
Нывгæнæг — Къубалты А.
Композитор — Махъоты А.
Спектаклы райдайæн — изæры авд сахат.

ЦÆРУКЪАТЫ Аликсандр

БÆХЫ АЗ–1990

Барцджын бæхтæ растдæр — згъоргæ мæйтæ, хуртæ,—
Арвы къултыл апырх дугъæтты рæгъау:
Чи — мыстхъуын, чи — тарбын, урсдымджытæ, буртæ,
Халасцъæх, нгæрхуыз, хъулонфæрстæ, сау.

Уыдонæн сæ тахтæй уаддымгæ куы сысты,
Фындзыхъæлтæн се 'хситт, цæфхæдты цæхæр...
Удайсты фæдисты сæфты хай уыдысты,
Хæстыты быныскъуыд — раджыйау ныр дæр...

Адæймæгты сæртæ — гомдæндаг къуыдыртæ,
Згæком цирхъ, æхсаргард, згъæллаггом, йæ цъæт...
Стæгдарты рæдзæгъдтæй — дзаг нæ тыгъд быдыртæ,—
Дзæгъæлы кæм ардтой сагсуртæ мæлæт.

Бон пæрпæр бæлæттæ — хъæдбынты сæ удтæ,
Фестынц кæд æхсæв та стъалыбардз уæлвонг.
Рухскалгæ цыма нæм абухæг æфсургътæ
Рагтаурæгътæй, мифтæй — рахизын æввонг.

Читæ сты Дур-дура, уæд Æрфæн, нæ нæртон,
Хъэндзалнуар фæстæгтыл слæууыд Буцефал.
Разынд Холстомер дзы мигъвæлмы æд уæрдон,
Не 'нæрцæф Алор та — узгæ сирд, цануал...

Азылд Дзыпдзаласа иуырдæм тæссæртты,
Стындзы Россинант æм æврæгъты гуылфæй.
Сивгъуыдта сырх тæппау уым Буян уæлдæрты,
Аладзыд фæздæджы зилахар хуылфæй.

Базырджын Пегасæн Мерани — йæ фæстæ,
Фатæхстау Парнасмæ сарæзтой сæ ных.
Уæд Кеке-Галзан нын фесхуыста æдæрсгæ,
Суры йæ Лыско дæр, даргъбецыкк тæрных...

Номдзыд хайуан, демæ мах æмдзæр, æмдзу стæм...
Хизынмæ Цъæззинумæ саргъистæй цæуай!
Адæмты 'хсæн хорзы уацхæссæг æнустæм
Ардыгæй фæстæмæ фарнимæ фæуай!

Гутоныл — æвæллай, дард балцы — фæндагзон,
Арвгæрæтты мид-мус — хъазынæн фæзуат.
Искуы кæд дæу уайгæ де 'фцæгæй æрцахсон, —
Агурæг цæудзынæн ног нысан, сæрфат!

МÆСКУЫ. Сывæллæтты хъазæнты равдыст æрæджы байгом Сырх Пресняйы равдыстыты комплексы. Равдысты архайынц бæстæйы хуыздæр кооперативтæ æмæ итайлаг компани «Еуроспорт».

КЪАМЫ: равдысты залтæй иуы.
В. СОЗИНОВЫ ист къам.
СЦТА-йы фотохроникæ.

Знон йæ куыст дарддæр кодта Цæгат Ирыстоны АССР-йы дыууадæсæм равзæрст Сæйраг Советы дыккаг сесси. Номыры — æрмæг сессийы куыстæй.

Газет мыхуыр кæны æрмæг Фыдыбæстæйы Стыр хæсты архайджыты ныхасæй ахæм сæргондимæ «Зæххыл цы стырдæр тох æрцыд»...

Бесланы нартхоры комбинаты коммунисты дзуапдæттæн-æвзарæн æмбырдæй фыссы С. Волковиницер.

Номыры — Цæгат Ирыстоны АССР-йы 1989 азы адæмы Æппæтцæдисон сфыссты сæйраг фæстиуджыты тыххæй Цæгат Ирыстоны Статистикæйы республикон управленийы хъусынгæнинаг, æндæр æрмæг.

362015 — ЦИАССР,
г. Орджоникидзе,
Тбилисы уынг, 98.
«Мыхуыры хæдзар»

Телефонтæ:

◆ Редактор — 5-46-36, 5-45-27.
◆ Ред. хæдивджытæ — 5-55-89, 5-35-87.
◆ Бæрнон секретарь — 5-44-37.
◆ Бæрнон сек. хæдивджытæ — 5-46-39.
ХАЙÆДТÆ:
◆ Партион-идеологон куыст 5-45-36, 5-35-88.
◆ Советон куыст æмæ барад — 5-44-19, 5-35-88.
◆ Индустрион-экономикон — 5-45-31.
◆ Агропромышленнон — 5-37-97, 5-45-16.
◆ Культурæ, ахуырад, наукæ — 5-53-74, 5-44-33.
◆ Спорт, информаци — 5-35-92, 5-53-72.
◆ Писмоты, социалон рæзт — 5-44-57 5-63-19.
◆ Къамисæг, нывгæнæг — 5-56-50.
◆ Тæлмацгæнæг — 5-63-19.
◆ Корректортæ — 5-67-03.
◆ Изæрон редакци — 5-35-71.
◆ Бухгалтери — 5-36-68.

Газет цæуы афæдз
250 хатты, къуыри та—
фондз хатты.
Индекс — 53901.
1

ЕИ 01898.
Бæрзонд мыхуыр.
1,86 мыхуырон сыфы.
Тираж — 23.500
Заказ № 236.

СЦКП-йы Цæгат Ирыстоны обкомы рауагъдады типографи, 362015, г. Орджоникидзе, Тбилисы уынг, 98.